6-2

Кул
нас
Сре

ТОРЂЕВИЋ МАНОЈЛО-ПРИЗРЕН
СЛОГОДАРКА
НОВИ САД
1881

бр. 186
IV b

СЛОБОДАРКА.

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ РАДЊА.

НАПИСАО

МАНОЈЛО-ЂОРЂЕВИЋ-ПРИЗРЕНАЦ.

Наградила „Матица Српска“ са 300 фор. а. вр.
из Накиног фонда.

ИЗДАЊЕ И СВОЈИНА
НИКОЛЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА.
У НОВОМ САДУ 1881.

Писац задржава право сирам свију позорница, исто тако несме се преводити на стране језике без његове дозволе.

Издавач задржава само право прештампавања на српско-хрватском језику.

DK 886-2

У НОВОМ САДУ.
Српска народна задружна штампарија.
1881.

Čechoslovanským

VLASTENKÁM

na znamení

úcty a vděčnosti

věnuje

MANOJLO ĐORĐĚVIĆ-PRIZRENAC.

ЧЕХОСЛОВЕНСКИМ

РОДОЉУПКИЊАМА

у знак

поштовања и благодарности

ПОСВЕЋУЈЕ

СРБИН-ПИСАЦ.

У ПОСВЕТУ.

Унукама дичним — **Љубише и Власте,**
Чији предци знаше апостоле славске;
Дика **ваша** што је ческа прошлост давна, —
Сватоплука вел'ког, — Отакара славна!

Вама, унукама — мученичких мајки
Којим ријеч Хуса пут казива рајски,
Када испраћаху Таборитске воје
И даваху **Жижки** јунака небројe!

Вама, чији пре́дци зна'ху за туђинце
Дићи вјечни спомен: 'Усти, Домажлице;
Унукама — оних врсних Сирочади, —
Које су сатрли на Липану јади.

Вама, кћери ческе, које добро знате
Прађедовске приче: краљице Јованке,
Пођебрада Ђурђа — још'те славних дана; —
На како је после народ доп'о рана!

Вама, које нисте никада смеле с' ума
Бјелогорску битку и прогонства худа;
Које знате редом **мученике** рода; —
Ево прво дело песничкога плода!

У њему се пјева јад мучене раје, —
За слободу њену жртва колика је;
Кад људи малакшу — **невиност** се гласи, —
Повељ срце слуша: „само народ спаси!“

Посвећујем вама — народноме цвету,
Што стадосте смело на видело свету, —
Као славске мајке — узорите кћери —
Отварати роду будућности двери!

Омладини **наук** у слободи дасте, —
О славенској браћи причати им знасте;
О прошлости нашој, о давнашњој слави, —
Како ваља да су потомци јој прави!

На кад славска браћа, на крвавом југу,
Устадоше спрати вековечну ругу, —
Затресоше ланце робовања мрзског, —
Подигоше ђорду на целата дрзског; —

Онда **сте** се нас сестрински сећале,
Ваше нежне руке слаше многе даре:
Рањенику завој и понуду сваку, —
Коме душман спреми самртничку раку.

А на **вас** се опет браћа угледала,
Те дођоше к' нама — одважна и смела, —
Да у борби љутој нисмо саморани;
У љубави братској беху **вама** равни!

Ваша рука утре многу сузу горку,
Ваша љубав многу утолила бољку...
И Србин је позн'о како брат је мио; —
Свој својему тежи — ма од куда био...

То за народ велим. Ал' и **мени** ваља
Споменути дане — дугог тавновања;
Кад бејах усамљен — између зидина, —
Далеко од рода, — толиких година.....

Но међ' **вама** нисам доп'о заборава!
У данима црним, за ме често справља
Веледушје **ваше** многи тренут среће; —
Од жртве ми беше поштовање веће!

У знамење свега, **прим'те** сестре миле
Посвету вам ову — југославске виле!
Захвала љубави, — к'о сунчева зрака,
Нек би била код **вас** моја „**Слободарка**“!

М. Ђ. II.

ЧИТАОЦИМА

неколико речи у напред.

Књига је душа, а речи су срце песника.

Благодарност — нека буде прва реч за моје читаоце!

И ја сам срећан да с том речју уводим у наш читалачки свет моје прво значајније дело. Јер, ако је „Слободарка“ збиља достојна пажње пријатеља српске књижевности, ако је достојна одликовања са наградом „Матице српске“; — онда сам двогубо награђен... С тим се најбоље — показах достојан оног благоволења **Његовог Височанства, племенитог кнеза српског, Милана М. Обреновића IV.,** са којим, удостојивши ме **Његове** високе подпоре, могах се бар за кратко време безбрижно посветити искључиво коначном прерађивању и усавршавању овог дела, — а уједно писању и друге, нове драме, која ће такође скорим угледати света.

Још ире неколико година, за време мога боравлења у Прагу, изучавајући ческу књижевност, наиђем у једном роману чувеног песника В. Халка на мисао: „да ћемо тек онда постати народ, кад будемо имали *ваљане матере,*“ а *„да наше жене буду добрим матерама, ваља ирво да постану људи“*. За цело. мисли и за *нас* пуне значаја!

Од тога времена често сам размишљао о карактеру *жене-човека.*

Ову идеју извео је у неколико Јокај у његовој причи „Женска реч.“ Но ја сам мислио, да би била за ту цељ прикладнија *драмска форма,* јер *жива реч* кадра је у извесним приликама учинити много већи утисак. А то се захтева, ако хоћемо да се тенденција осети и подпуно појми.

Само што сам при овој замисли одма осетио једну основну тешкоћу, која лежи у карактеру нашег народног живота и садањег појимања. Јер, док би се у западној књижевности могла ова мисао обрадити у обичном, управо да речем грађанско-драмском облику, — код нас би се неоспорно морало писати са чисто народног, управо родољубивог гледишта. А то може да буде само

трагедија у најстрожијем смислу. Иначе неби имало никаквог утиска. Овакав задатак био би тежак и за опробанију књижевну снагу, а камо ли за почетнике.

Каква основна питања ваља да руководе јунакињу у њеном деловању? У ком времену, у ком крају ваља да буде радња? Какви и колики контрасти ваља да буду спрам јунакиње?

Прешао сам у духу целу нашу историју. Међу нашим властеоским госпођама нисам хтео бирати, јер сам желео жену из народа, — али опет жену, из које би *цео народ* говорио. Из доба хајдуковања? Ту су опет појединци, који су целином баш у тој својој појединости. Из доба нашег ослобођења? То је опет и сувише близу, — још има међу нама паметника тога доба.

Осим тога, било би и сувише идејално, просто немогуће дати женској *улогу народног вође. Сопствена, лична жртва* за какву узвишену мисао, или за неког другог, коме би та *жртва утрла пут,* уклонила сметње за *срећно извршење каквог великог народног предузећа,* — то је *све* што би била женска кадра учинити **сама** без ичије по-

моћи, из *сопствене побуде,* — па да ипак њена *жртва буде крунисана успехом по опште добро.*

То сам ја желео. Само једну, сопствену жртву, која би *унапред абдицирала на свако признање, на награду, и слављење од других.* Жртва да је једна — али вредна!

Пред очима ми лебдила библијска Јудита, картагенска Софонисба, а у неколико и — Лазарева Милева. Можда ће многи оспоравати целисходност начина такове жртве. Можда ће се рећи да је немогућа, сувише скупа или најзад и — неморална. Можда... помислиће когод и за Конрада Валенрода да је његов поступак подао, — — али реците то, ако смете, ком родољубивом Пољаку, — па да видите, шта ће вам он на то одговорити, — ако вас за ту увреду уопште и удостоји одговора.

И ја се реших, — кад сам прочитао новелу славног чешког романсијера Хохолоушка, у којој, под насловом *„Харач,“* прича ослобођење Црногорског владике Данила. Јелена Мартиновићева *по одобрењу* њеног вереника и браће јој, жртвује се моћном Ахмет-Аги, да би *он издаио* код ска-

дарског везира да се владика за *одкуп пусти*. А кад владика би пуштен, она одлази са *његовим* благословом и *праћена од вереника, браће* и *осталих* у харем аге, *пошто су се договорили да ће им она, заварав агу, помоћи да освоје град*, кад ови сутра на њега јуришају. Кад је Јелену ага одвео, пита њен брат вереника јој, хоће ли је, кад освоје град, узети за љубавцу, а он замишљено одговара: *„То ћу ти казати сутра на развалинама града.“* Али Јелена није ни чекала на његово благовољење, она је само учинила што је обећала. Кад су Црногорци напали на град, запалила је барутану и тако хотимично ископала гроб и себи и аги. То је језгра садржине у иричи „Харач.“

Ова ми прича обратила пажњу на доба владике Данила, и дала ми основу, на којој могу сазидати грађу трагедије.

„Доба владике Данила за цело је доба препорађаја народних духова, који се спремају, да овај малени остатак српске стечевине од заразе ислама очисте. Само у великим временима могу се налазити они велики контрасти од карактера, који рађају и изазивају велике сукобе, и који су

по томе благодаран материјал драмског писца," вели се у извештају гг. оцењивача мог дела.

Кад је владика Данило био изабран, Црна гора била је на крај пропасти. Народна свест скоро је сасвим малаксала. Племенски главари крвили се између себе, док су Турци на сред Цетиња подизали џамију и већина Црногораца скоро се *истурчила*. Овакво стање могло је наступити једино усљед разузданости, — што се међу тадашњим људима од уплива изгубио људски и народни понос, — и само усљед таквих прилика могли су Турци безазорно бацити у тавницу владику Данила, који је међутим већ почео радити на препорођају народном. И за њега народ уместо јуначких мишица нуди — новчани одкуп. То је историјски факт. Нису ли ту људи већ постали жене?

„Па кад људи женама постају, —
Онда жене нека буду људи!"

У оваким околностима била би дакле оправдана радња исопствена жртва *жене-човека;* али само у толико, у колико је жена кадра *сама, без ичије помоћи* и *знања* доцињити повољног резултата.

И ја сам дакле у том смислу развио радњу. — *Црногорке су кадре да буду трагичне јунакиње.* Ово је моје лично убеђење, које сам стекао за времена мога борављења у Црној гори у тешким данима последњега рата.

То је основа „Слободарке.“

Ја сам изложио отворено и верно Хохолоушкову причу „Харач,“ јер сам сматрао да сам дужан то учинити спрам критике. И мислим да ми критика неможе спорити *оригиналност,* јер су и сами класични драмски песници, као Шекспир, Шилер и други узимали грађе од куд им се свидило. У осталом, сваки ће на први поглед увидити, *да „Слободарка“ није просто и обично драматизирање ирича „Харач,“* као што је то случај са „Црногорцима“ истог новелисте, који се на нашој позорници износе као „самостална“ творевина непознатих нам писаца.

Сам склоп „Слободарке“ битно се разликује од „Харача“. Кад су сви конци за ослобођење владике попуцали, *онда* ради „*Слободарка*“ на свој рачун, с изричном намером: да *сврши свој задатак, па да умре,* а да *нико незна* за њену

жртву. *Јанко* осетивши њен одлазак, мисли да га је изневерила и с тим се одлучи да се на један мах освети неверници и спасе владику. *За главну сврху,* спас владике, *раде обоје паралелно, — иа шгак иротивно.* И народ се диже, осваја Жабљак и таман да разбију тавнице — *Арслан* се спрема да убије владику. И он би још и могао да изврши намеру, да *Стојна* није то напред предвиђала, те послала *Акиба,* да што пре дођу освојачи до тавнице. *Јанко би дакле оирао народну част, али главну цељ неби постигао без иримоћи Стојне;* а *Стојна* опет, и *ако је у ствари извршила главну цељ, неби је шгак могла извршити, да није Јанко ударао на Жабљак.* Дакле у противности — долази се до цељи. *И то је језгро трагичности.* Најзад *Арслан шада,* — али с чашћу, *водећи* за *собом Стојну* — пошто је она испунила, што је желила. *И неправда треба да има праведног задовољења.*

Ма да сам дакле узео из „Харача“ *мисао* женске жртве, — *шгак остала радња „Слободарке“,* као: појединн карактери и међусобни контрасти, дикција, ток мисли који изводи за-

плете. као и сами драмски заплети, *све је то моја самостална, сопствена творевина.* А што је још значајније, у споменутој причи *нема ни трага,* а камо ли спомена, од осталих значајних карактера у „Слободарци“, као што су: *Бранко Мркојевић, Игуман, Иван, Митрић, Срђо, Шћепо, Луција, Акиб, Дели-ага, Коџа-баша.* Међутим, то су управо улоге, које чине, те су књижевни стручњаци „Матице српске“ оценили, да је „Слободарка трагедија у правом смислу речи“.

Најзад, морам изрично напоменути, да са „Слободарком“ нисам хтео, нити сам писао *историјску* трагедију; већ само, да би јој дао пластичније форме, да би појмљивије обележио карактер и радњу јунакиње, пренео сам је на историјско земљиште у тако бурном и пуно-значајном времену; и управо речи, декорисао сам са личношћу једне народне величине, каквом је у нашој историји владика Данило.

А критици отварам слободно поље да каже: јесам ли моју *основну мисао* извео као што ваља, или не. Оправдане примедбе примићу с радошћу.

* * *

Сваки рад има своју историју.

На и „Слободарка“, као и нова драма „Златна гривна“, која ће се штампати у „Отаџбини“, постале су једино усљед стицаја тренутних повољних околности. Да није било те случајности, оба дела остала би још за дуже време пука мисао и скромна жеља, јер борба за свакидашњи опстанак искључује сваку могућу иојезију.

Можда ће време донети и продужење „Слободарке“ у новој драми „Царев лаз“; — али као што рекох, тек — можда.

На Ваведење 1880. у Београду.

М. Ђ. П.

СЛОБОДАРКА

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ РАДЊА.

Представљана у београдском народном позоришту, први пут 30. децембра 1879., а други пут (у нечем прерађена) 5 априла 1880. године.

Све **песме,** које се у овом делу налазе **компоновао** је

ДАВОРИН ЈЕНКО.

ЛИЦА:

Данило Шћепчевић-Хераковић, владика Црне Горе.
Иван Петровић, гувернур.
Јанко Турашковић, **Срђо**, **Вуксан**, } сердари.
Брапко Мркојевић, син изгнаног војводе Бошка.
Митрић, **Батрић**, } војводе.
Стојна, Митрићева кћи-јединица.
Игуман манастира Острога
Арслан-Јусуф, паша на граду Жабљаку.
Коџа-баша, **Дели-ага**, } његови повереници.
Луција, робиња, **Акиб**, евнух } у харему Арслановом.
Шћепо, ухода црногорски.
Прва, **Друга** } **Црногорка.**
Први, **Други**, **Трећи** } **Турчин**, на граду Жабљаку.

Сердари-вијећници, војводе и други Црногорци и Црногорке. — Покајнице. — Турци-војници.

Догађа се у Црној Гори, почетком XVIII вјека.

Прва радња код „малог блата“ (језера). Промена, као и друга радња, код манастира Острога. — Трећа радња на путу „маломе блату“. Промена као у почетку прве радње. — Четврта у харему Арслановом; — а пета на бедемима града Жабљака.

ПРВА РАДЊА.

„ДВОЈА ЉУБАВ“.

Горски предео. На дну позорнице види се „мало блато“ (језеро) на коме се њиха један чун. С обе стране до језера високи кршеви.

ПОЈАВА ПРВА.

На сред позорнице стоји **Арслан** увијен у јапунце, гледајући на крш с десне стране (од гледалаца); за њим **Коџа-баша** и **Дели-ага** добро наоружани.

Арслан (показујући на десно).

Гле, како се верига по кршу!
Алаха ми и јесте вреднија
Од ма кога по избор делије.
Витка стаса, а ногу лаганих,
Красног раста, очи соколових!
Па гле — како са шешаном мјери! —

(Чује се пуцањ.)

И погоди у сред срца жива
Лаке срне;

(тргне се метувши руку на срце)

Ал' и моје срце
С' истим метком на двоје расцепи. —

О, ђаурко... шејтане... хуријо!
Што те познах и такву угледах,
Те да немам с тебе нигђе станка!

Коџа-баша.

Господару!

Арслан (плане).

— Мучи један робе!
Ти ми оте мир душе и срца
Са причањем о тој ђауркињи,
Која с' рухом узе мушки понос, —
Те постаде више од човјека
И ако је само жена...

(у ваносу)

Жена?!

(Почивка.)

Не! Дина ми, — кад би сви ђаури
Били жене као она што је; —
Не би Турком никада доспело
Аговати по ђаурској земљи!

Коџа-баша.

Имаш право — свјетли господару!
Што се прича о тој ђауркињи,
Ваља вићет', па тек вјеровати.
У хајдука мало је на броју,
Који би јој стојали на равно
С јатаганом, танким џевердаром,
Лаким скоком, соколовим оком.

Дели-ага.

Па ипак је ка и друга жена;
Јер се вели да је вереница
Ђурашковић Јанка млађанога,
Од угледних најугледнијега.

Арслан (за сво време гледајући у највећем узбуђењу на десно, окрене се Дели-агп, зачуђено).

Шта то рече? Она — вереница?!
Зар и она збиља љубит' може?
Њено срце знаде шта је љубав?
Дели-аго, за ту једну ријеч
У злато ћу свог' те одјенути!

(У заносу:)

Она љуби! Мене ће љубити!?
Јеси л' чуо?! Мора ме љубити
Када чује, када се увери —
Да је љубим, да је обожавам
Као нико овога свијета!

Коџа-баша.

Само једно памти, господару:
Да ни једне не изустиш речи
На погрду ђаурске јој вјере
Или њеног хајдучког кољена.
Јер, дина ми, за те тричарије
Занета је, веле, до лудости.

Арслан.

И та ријеч за ме злата вреди.
Биће моја, ил' ње неће бити!

(Претећи на десно).

Не даде ли љубав ми за љубав,
Зна ћу како љубав изнудити!

(Тргне се.)

Иде амо! Сада на посао!
За бусије!

(Мане руком на пратиоце.)

Узмите се на ум,
Да сад нећу хајке нит' отмице, —

(претећи им)

Па ма сам се у Жабљак вратио!

Коџа-баша.

Али ако, свјетли господару,
Буде нужде тебе одбранити?

Арслан (строго).

Одбранити — није што убити!

(Мане руком и сви троје склоне се иза кршева).

ПОЈАВА ДРУГА.

Стојна (изађе на крш с десна, у мушком оделу и с пушком у руци, па спустивши је к нози застане, гледајући сетно језеру).

Црна Горо, земљо заточника!
Колико си мучна и крвава,

Толико си више ојађена!
Кад те мутни вали запљускују,

(показујући језеру)

Мутни вали — све патничке сузе,
А ти мȳчиш, — гледаш пустахије
На твом прагу како се башкаре!
Гледаш, како у рођеном дому
Туђинштина гњизди се све више!
Гледаш мȳчки, како се јунаштво
Замењује с гнусним одметништвом;
Гледаш мирно, да од твојих крша
И гудура, створе се гробнице
Прошле славе, — давнога поноса
Узоритих српских осветника!
Да, у ме̑сто дичних соколова̀,
Будеш гњездо ноћних совуљага,
Саможивих, црних орлушина̀!
Епо једне!

(Подигне пушку.)

Право се устреми
За невином, плахом голубицом.

(У том је већ нанишанила)

Нећеш више на грабеж излетат'!

(Испали, радосно.)

Слободна си лепа голубице,
Сад се вини колико ти драго!

Лети у зрак!...

(Сетно)

О како бих с тобом
И ја радо у зрак одлећела
Међу твоје друге лакокрилне!

(Силавећи с крша, мете руку на чело)

Какве жеље!?.. Чудноватe... збиља...

Арслан (који се међу тим неприметно приближио, одушевљено Стојни).

Само таква лепота-ђевојка,
Смје пожељет' што никоји други.

Стојна (тргне се, строго).

Шта то рече? Знаш ли с киме збориш?

Арслан.

О, знам добро, боље него мислиш!
За то дођох раширених руку
Пригрлит' те распламтелом срцу, —
Па те дићи на крилима туге, —
Да се винеш под зраке сунчеве,
У дворове небескога сјаја
Сазиданих од саме љубави.
Да те чувам бајним миодрагом
Оденуту самим пољупцима,
Накићену сузама радости,
Нахрањену срцем из недара,
А појену меденим уснама!

Стојна (плане).

И ти смједе то изустит' мени?

(Па погледавши га у очи, лагано осмејкујући се):

Иди с' миром незнан... просиоче...
Не страхуј се!.. Црногорска танад
Штеде само такове...

(презирајућим гласом)

...луђаке!

(Пође).

Арслан (стане јој на пут).

Немој тако, ђузел ђауркињо!
На што руге — кад ти љубав нудим?
О, да знадеш, од кад прочух за те
Кол'ко ноћи пробдијех на јави
Изчекујућ', као дичну зору,
Да те видим, да те се нагледам!
И у сну те тражах погледима
Пуним жуднье... наде... страховања, —
Е да би те само угледао; —
Камо среће да те не угледах!

Стојна (зачуђено).

Дакле ипак ти при свјести збориш
О љубави? Мени — Црногорки?!

(Смеје се)

Мора да си из далеке земље,
Када ни то не знаш — да за Турке,
И туђинце охоле и бјесне,

Црногорке праве могу хранит'
Само мржњу... крваву освјету,
Али љубав — никад ни довјека!

Арслан (молећим гласом).

Ти си још'те млада, неискусна, —
Не знаш живот и његове сласти!
Јер да знадеш, не би моје срце
Раздирала тако немилосно,
Које ти је широм отворено
Да улијеш балсама милоште,
Да г' причестиш са зраком љубави.
Љубав има моћи божанствене —
Од ђавола створити анђела!

Стојна.

Љепо зборш — ко т' је слушат' вољан
И вјероват' — који нема свјести;
Ал' код мене залуду ти труди.
Мени, кћери — од мајке Српкиње

(гордо)

Љубав нудиш? Имена ми божјег, —
Пре би себи живот одузела,
Љутим ножем очи б' ископала,
Наружила с' ка задња ругоба;

(презирући)

Него што би образ погазила,
Те љубила љуте крвопије,
Диндушмане мојега огњишта!

Арслан (јаросно).

Ха ти змијо!... Зар да моју љубав
Одмењујеш са толком поругом?!
(Мирније, смешећи се)
Луда ђево, и ти мислиш збиља
Да се са мном ко титрати може?!
Нећеш милом?

(Удари длан о длан. **Коџа-баша** и **Дели-ага** изађу).

Ето, увери се
Да бих мог'о принудит' те силом!

Стојна (тргне се престрављено, али одма дошавши к себи подигне пушку страстно).

Ни корака!

Арслан (смејући се).

Џевердар ти празан!
И да није, — противу тројице
Борити се једноме нерадно.
(Горко)
Па ипак ти слободу дарујем, —
Ка уздарје твоме веледушју
Спрам невине плахе голубице.
(Мрко)
Слободна си! Не тражим робиње!
Имадем их колико ми драго;
Да их видиш, па да им се дивиш, —
Понајвише дивотној Латинки.
Али ја их мрзим, да не видим, —

Са њихове женске слаботиње;
Те зажелех љубав мени равну, —
Љубав праву — слободнога духа!
А ти за то срце ми изчупа,
Место њега даде присојкињу;
Начини ме грђим но што бејах —
Бичем гњева, мржње и пакости,
Жеравицом — што пламене рађа.
Презиреш ме?! Моје осећаје
Најсветије под ногама газиш?
Ја ћу истом мјером одмјерити —
Када зачнем требити ужасно,
Проклето ти гњездо и колено!

Стојна (омаловажавајућим гласом).

Ал' тек онда — кад захрђа ханџар
И умукне џевердар на свагда
У рукама задњег Црногорца.

Арслан.

За то ћу се ја већ побринути,
Док вешала сред белога Скадра
Оките се првим Црногорцем,
Господаром — кога ви зовете!

Стојна.

Далеко се машаш хвалисањем.

Арслан.

Али ја сам већем домашио —
Тог хајдучког, црног калуђера.

Подгорица сад му је тавница,
А Скадар ће гробница му бити. —
На то ти се Алахом заклињем,
(одгрне јапунце да се види богато му одело)
Ја сам главом Арслан Јусуф-паша,
Десна рука скадарског везира.

Стојна (пренераженa).

Арслан Јусуф? — Владика заробљен?!
(плане и истргнувши нож, полети на Арслана)
Пустахијо!...

Коџа-баша и *Дели-ага* (у исто време напере пушке на Стојну; а)

Арслан (је ухвати за руку и извије јој нож, па га баци у језеро, смејући се).

Хоћеш и с ханџаром
Да ме раниш — као са љубављу?

Стојна (вриснувши тргне се и у највећем болу покрије лице рукама).

О, ипак сам јадна, слаба кена!

Арслан (сетно).

Од ханџара мог'о б' пребољети,
Али рану од љубави никад, —
То упамти!
(Седајући у чун)
На када год узхтеш
Да за љубав љубави потражиш,

За ме нема тако скупе цјене
С којом би је не би одплатио...

(Завесла)

Сад ме ружиш... па ипак се надам!
Чекаћу те... памти... ја се надам!...

(Одплови).

Стојна (спусти руке, буновно).

Да л' чух добро... Владика заробљен?

(Гледа око себе)

Јесте, збиља... ту је био Арслан,
А ово су његови џелати.

(Тргне се, Коџа-баши)

Хоћете ли крви?... Ево... убите ме!
Убите ме... ја вас за то молим;
Јер ја нисам више Црногорка,
Кад не могох како доликује
Осветит' се крволочном зверу!

(Опет покрије лице рукама)

О, што бејах тако слабомоћна!

Коџа-баша (спусти пушку).

Господар нам то не заповеди!

(Дели-аги)

Он је веће далеко одмак'о,
Сад можемо оставит' је с миром.

Дели-ага (исто тако, — у одласку).

И боље је да се удалпмо, —
Ђурашковић можда је на близу.

У лов често заједно их виђох, —
Нерадно је с' њим се огледати.

(Оду обоје).

Стојана (сетно).

Може л' бити још'те грђе бруке
Коју не би могли доживјети?!

(Уздахне).

Дотле дође, — јадна земљо наша, —
Да се народ у црно завије, —
Ликом већ се давно опасао!
Па из цјелог да запјева грла,
Када више клицати неумје; —
Јер у тами мучној и жалосној,
Која тужно обузе нам стење,
Беше једне звјезде преоднице
Љепших дана, ојађених нада, —
Па и она да се сад угаси?

(Плане)

Не, никако, док последњег траје!

(Погледа претећи језеру, па се тргне).

Опет неког амо из Жабљака!
Је л' могуће? То је сердар Срђо,
Који веће по толико пута
Међ главарма сејаше неслогу?

(Горко)

О изроде — знам сад куда смераш!
Данило је теби кост у грлу;

Ал' та кост ће угушити тебе
И Арслана са киме шурујеш!

(Осмејкујући се горко, погледа к језеру).

Чекаш на ме Арслан Јусуф-пашо?!
Чекај само, — не буде л' на ино, —
Даћу т' љубав, али тако страшну,
Да се од ње угушиш и свиснеш!

(Оде нагло од куд је дошла).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Срђ (доплови на чуну, па изађе осмејкујући се пакосно).

Све је добро — ко што желиш Срђо, —
Данило се лако не поврати!

(Погледа на лево, тргнув се).

Нуто врага, од куд Јанко овђе?
Зло, — је ли ме како уочио
Да долазим правцем од Жабљака!

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Јанко (дотрчи с левог крша правце десном).

Стојно! Оде! Да л' је збиља она?

(Зачуђено)

Рече да се овђе састанемо. —
Није она... Овуд' виђех Турке —

(пође замишљен, па застане).

Срђ (за себе).

Стојна? Турци?!

(Сети се нешто)

Да дивна случаја!
Сада мудро Срђо и одважно!

(Јанку значајним гласом)

И мени је чудновато, Јанко —

Јанко (се тргне и упадне му у реч).

Од куд ти се нађе ту сердаре?

Срђ (мало збуњено).

Од обале био сам далеко;
Па видећ' је овде са Турцима,
У веома живом разговору,
Понајвише с оним, —

(показује к језеру)

гледај само,
Како журно весла пут Жабљака —

Јанко (тргне се, упаднувши му у реч, страćно).

Зар да Стојна с Турцима шурује?

(Очајно)

Зар и сунце окаљат' се може?!

(Гледа око себе, трљајући очи).

Да не спавам! Да л' је збиља виђех?
И ти велиш да си је виђео?

(Плане).

Идем за њом! Идем да је питам,
Како се је дрско усудила

Погазити образ и поштење, —
Ко никоја до сад Црногорка!

(Пође).

Срђ (задржи га).

Куд си наго? Сад тако узрујан
Мога' би се љуто огрјешити. —
Претрпи се барем до три дана, —
Код Острога сви ћемо се наћи,

(заједљиво)

Да нашега светога владику
Дочекамо са пута из Зете;
Па је онде питај и саслушај
Као човјек, зрело и разсудно.

Јанко (мирно).

Право велиш! — Мога' би сам лако
Учинити бруку невиђену,
Окаљати с ништавилом руке.

(Болно)

Али срце — јадно моје срце!...

(Оде брзо).

Срђ (гледа за њим, смејући се злобно).

Вешто ли сам заметнуо замке!

(Озбиљно)

Добро — те га утврдих у сумњи, —
Од њега се бојах понајвише.
Има гласа, а речит је доста,
Могао би народ побунити.

Ал' овако — излегох му црва
Љубоморе, — да се са њим бави,
Докле Срђо вешто не угуши
Сваку наду Даниловог спаса!

(Претећим гласом)

Хоћеш да се правиш господаром
Пуновласним, — у свој Црној Гори;
А ми, стари племенски главари,
Да смо теби подчињене слуге?!

(Злобно)

За то сада мирно у тавници
Можеш сањат' и о — круни царској!

(Осмејкујући се мане руком куд је Јанко отишао)

И ове ће луде спремати се
С већом славом да га дочекају!?

(Пође смејући се гласно)

Чекаће те — до суднога дана!

(Оде).

(Завеса пада).

ПРОМЕНА.

Кршевит предео око манастира Острога. С преда, десно, сасвим у крај, стоји широко разграната липа, под њом су намештена седишта од камена, а за њом се види кладенац из ког тече вода. На дну позорнице с једне и друге стране састављају се узвишенији кршеви тако, да се може по њима прећи преко позорнице не силазећи се доле На вису с леве стране у углу види се ограда манастирска са вратима на којима стоји крст.

ПОЈАВА ПРВА.

Стојна (у женском црногорском оделу, силазећи из манастира, лагано премишљајући).

Већ се прочу по цијелој земљи,
Да владику одведоше Скадру
На најтеже муке у окове,
А главари умукнули муком!
И Арслан ће ријеч одржати,
Срце му је грђе но у звера.
Доста од њег' мајке пропишташе,
Дост' нам јада и бруке зададе, —
На никоме за то ни хабера!
Нек се господ над нама смилује.

(Чује се звонење).

(Стојна клекне, склопи руке и подигне очи к небу)

О господе! Свети мучениче, —
Који си се за нас жртвовао,

Удели нам божанске милости,
Освјести нас у невољи нашој!

(Сетно)

За велика дела ваља жртви;
И ако их нико не поднесе, —
Ја ћу сама жртвоват што имам
Најсветије: љубав мога Јанка!
Љубав срца мила је и драга,
Али од ње много је светија
Узвишена љубав отаџбине.
Жртва за њу — дужност је врлина.

(Устане, мирно)

Душа ми је мирна, — али срце?
О зашто је тако својевољно? —
Радује се када плакат' ваља,
А крвави кад је за весеље!

(Одлучно)

Нек крвави, — боље једно моје
Него других стотине хиљада!
Јер народу треба бранитеља —
А његови себични главари,
Рад' ништавог, мрзског частољубља
Доведоше земљу до пропасти. —

(Седне под липом наслонивши главу на руку.)

Нечује се пјесма од запјевке,
А ђевојке и младе невјесте
Свуда су се у црно завиле.

Неводи се коло на весеље;
На гуслама струне попуцале;
Од кукоља невиђет' шенице!
А јунаци!? Камо сад јунака? —
Изумрло што је за живота,
А остало ком' је живот мио...
Све пропаде —

ПОЈАВА ДРУГА.

Јанко (међутим дође с лева, лагано, с крштених руку, приближи се Стојни и чувши њене последње речи, нрекине је, мрко)

— И мора пропасти,
Кад с' изгуби и највеће благо —
Свјетли образ црногорских кћери;
Које су се дотле осмјелиле,
У душману негледат' душмана!

Стојна (тргнувши се устане, зачуђено)

Ти си Јанко? Нашто збора таква?

Јанко (јетко)

Нашто питаш? О, ја знадем нашто!
И ти знадеш — када кријеш траге
Безбожне ти женске слаботиње...
Ал' од мене сакрити их нећеш!

(Ухвати је за руку, грчевито)

С ким си била код малога блата?
Кажи ми га — изреци му име! —

Мањи ћу га на душу ка ништа,
Да неживи на срчбу божију
И срамоту браће и дружине!...

Стојна (престрављено)

Ти си страшан... ти си грозан сада —
Не... не Јанко... ја несмијем зборит'!..
Каза ћу ти, само сад немогу...

Јанко (одгурне је)

Дакле ипак!? И ти још прикриваш
Траге једног хрђе од човјека, —
Који смједе нечистим задахом
Обезсветит' највећу светињу —
Свети олтар чисте ми љубави!?
О, та то је више и грозније
Од свих мука које пако ствара!

Стојна.

Јанко, вјеруј, љубаве ми моје
Нисам крива —

Јанко (плане)

Неговори више!
Некун' ми се са љубављу твојом,
Јер је она лаж, превари сама!
Твоја љубав?

(Смеје се горко)

Зар је и то љубав, —
Која знаде лепо, — кријумчарски,
Подкрасти се у светињу срца;

Подићи га у вйше небеске —
Па га онда збацит' немилосно
У пучине, бездне, провалије
Да се здроби у тисућ' парчади, —
Свако парче од хиљаду рана; —
Доста мука за васколик живот,
А сва скупа за цијелу вјечност!

(Опет се смеје)

П ти, велиш, да нијеси крива?
Право имаш, — ја сам само кривац
Што вјеровах таквој отровници,
Те је гајих на мојим грудима —
Све са слашћу и пуном милоштом....
На сад за то награду ми даје —
Добру плаћу лаковјерју лудом....
Зар то није много и сувише?!...

(Окрене главу покривши лице рукама.)

Стојна (престрављена, у највећем очајању:)

Јанко... боже... чуј ме само!

Јанко.

Ја сам чуо за мене довољно!
Камо среће да сам оглувио,
Ослепио — па и онемио;
Барем би се људи смиловали
На убогог и јадног богаља!
Ал' овако — добићу подсмеја!

Јеси л' чула?

(Ухвати је за руку.)

Смејаће ми с' сваки, —
Луда ђеца и бенасти старци!
Да несмијем у свијет изаћи,
Указат' се међ' јуначку момчад;
Јер ће сваки прст пружити на ме:
Гле те људи жене од човјека!

(Опет је гурне.)

Стојна (решително, достојанствено)

Доста више; јер ја нисам ђете,
Нити жена слаба, лаковјерна!
Имаш снаге, имаш поуздања,
Да осветиш погажени понос?!
Иди правце Арслану у Жабљак —
Или хоћеш да ти ја предњачим?

Јанко (зачуђено)

Арслан Јусуф?!

(Заједљиво)

Сада појмим добро

(из манастира изађе **Митрић**)

Зашто мушко мећеш на се руво: —
Лаковјерне ловом обмањујеш, —
Да би с' лакше могла непознана
Ићи трагом грјеха и безумља....

(Сетно)

Истина је што но веле стари, —

Да женама вјеровати није!
Јер су оне као слабе трске,
Повију се одкуд вјетар душе;
За сјајношћу иду као свраке, —
Све им злато што се само сија.
Разуму је залуд тражит' трага; —
Куд им срце, тамо им и памет.
Шта им отац, братац и сестрица, —
Кад су драгог у звјезде сковале?!

(Уздахне)

Право имаш — ја сам скоро жебрак,
А он ће се сунцем обасјати!

(Горко)

Јели тако? Само пази добро! —
Ми немамо блага небројена,
Ал имамо — танад и ханџаре...
Пази, ђево, да неспалиш крила
Као полетиш твоме сјајном сунцу, —
Соколи си бржи од гаврана!

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Митрић (приближивши се, строго, Јанку)

Дâ, сердаре још нису соколи
Жутокљуни тићи, полетарци,
Знаде код нас свако ђете боље —
Од сердара Јанка за Митриће...

Јанко (мрко)

Зар невјеру са увредом браниш?
Је л то за те прилично војводо?

Митрић (ухвати Стојну за руку)

Мучи момче! Још нико ненађе
Неверника — међу Митрићима!
А ово ми ћерка — јединица; —

(загрли је)

Па је учих мушкоме поносу
Ка' последњу од рода Митрића —
Да му буде на понос и дику.
И она ће аманет јој свети
Одржати, — то памти сердаре!
Је ли кћери?

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Из манастира изађу: **Игуман, Иван, Срђо, Вуксан, Батрић** и још **неколико Црногораца** у живом разговору.

Игуман (Ивану)

И тако смо у место радости
Дочекали дан туге, жалости....

(наставе разговор)

Стојна (у исто време на питање очево, загрли га, пољуби га у уста па у руку и подигнувши десницу, узвишеним гласом)

Заклињем се бабо
Са пепелом рођене ми мајке,

Да ћу свјетло име очувати
Које се је скоро изгубило
(горко)
У трулежу — наше госпоштине!
(Сви се тргну и приступе ближе.)

Иван (зачуђено)

О каквој се госпоштини збори?

Стојна.

Запитајте народ који слуша
С тужним срцем, пјесму од гусала,
О јунаштву и дичном имену
Црногорском — какво негда беше; —
Па му срце игра од радости
Са спомена на то славно доба!
Али данас, кад би наши славни
Прађедови из гроба устали,
Неби своје потомке познали;
Проклели би утробе мајчине —
Кукавице такве што родише!

Вукан.

Чусте л', браћо, збора од ћевојке?
(Сви се узжурбају.)

Стојна (упадне му у реч)

Да, проклели! Зар неклети ваља
Кад аманет њихов погазисмо, —
Да будемо стража слободарка
Погаженог Србињскога рода?

Није л' клети, када су туђинци,
И још горе, црне потурице
Заплавили наше свето стење,
Те нам газе образ и поштење?!
Није л' клети, кад у нашој земљи,
На нашему дому и огњишту
Несмијемо бити Црногорци?!
Није л' клети, када наша браћа
Око нас се на оружје дижу,
Јер је зулум веће дојадио, —
Па нас моле и богом призивљу
Да будемо браћа у невољи!?
А ми? Муком — кано оглувјели,
Срце нам се у кâм претворило
А десница мртва — укочена!

(Горко)

Ти јадници! — Добро те незнају
Да се код нас понос изгубио,
Од образа ни спомена нема, —
А слобода — да нам је играчка,
Са којом се по ћуди титрају
Саможивци мрзски и бездушни;
Те се Турци дотле осмјелише,
Баззазорно у ланце метути
И једину нашу узданицу —
На поругу целе Црне Горе!

(Неки гласови чују се: „**Тако је!**“ „**Право вели!**“ Жагор.)

Игуман (тронут)

Бог нека те, кћери, благослови
За такове узорите мисли!

Срђ (омаловажавајућим гласом)

Нуто, ђеве, да кога научи —
С дугом косом, а кратком памећу!
За огњиште твоје мудровање
Може годит, — нама га нетреба!
(осмејкујући се окрене се осталима)
И баш сви сте умукнули муком
Женска памет кад нам пребацује
Саможивост?! А шта да се рече
О некојим нашим љепотама
(значајно упре поглед на Стојну и Јанка)
Које презру образ и поштење
Те с Турцима грле се и љубе?!

Сви.

Које су то? (Жагор)

Иван (Срђу)

Знаш их по имену?

Срђ.

За поругу имаде их доста,
Није вредно изустит имена
Те каљати њихне славне предке.
Ал могу ли, реците по души
Такве жене бити наше сестре;
Дичне љубе, — нашој ђеци мајке?

(Претварајући се, сетно:)

Од како се то зло угњиздило —
Под нашијем кровом — нашу ђецу
Задојиват' млеком нематерским, —
Јунаци су све ређи и ређи.

(Свечано)

Црногорци, — упамтите добро:
Кукавице не рану соколе.

Стојна (мирно, гледајући Срђу право у очи)

А лавице презиру мишеве,
Који само под окриљем таме
Башкаре се; али чим осете
И најмањи зрачак од светлости, —
Траг им нађаш у најкрајњој стрижи.
Исто као што преко —

(значајно)

— језера,
Издајице владике Данила
Траг замећу, ал га несакрише
Пред вијелом правде и истине! —

Сви (пренераженн, у највећем узбуђењу)

Владика је издан?

Срђ (престрављен, за себе)

Отровницо, змијо!

Стојна (Јанку, лагано показујући на Срђа)

Гле, ко бледи! Погодих у живац!

Иван.

То је грозно браћо!

(Сви раздражено говоре између себе. Жагор.)

Вуксан (лагано Срђу)

Пропали смо!
Погна зеца, ишћера курјака!

Јанко (који је за сво време пажљиво мотрио час на Стојну, час на Срђа, јетко)

Ха ниткове! Љуто се огрјеших!

(Стојни пружајући руку раздрагано, молећим гласом)

А ја бијах слијеп код очију!
Може л' љубав срцу опростити?

Стојна (ударајући гласом)

Племенитом и јуначком — вазда.

Срђ (гледајући плашљиво на све стране, па видећи Стојну и Јанка у разговору, погледа их мрко, за себе)

Љубомора обману ме љуто!

Игуман (који је стојао замишљен, тргне се)

Мислио сам да ће тако бити!

Иван.

Станте браћо да се разумјемо!
Грозна ријеч што се сад изусти
Узруја нас тако страховито,
Да сметосмо с ума разабрат се
Ко и кога криви са издаје?

Јанко.

Хоће те ли да чујете —

Сви (раздражено)

— Ко је?

Иван (мирно Јанку)

Само немој огрјешити душу
Ка' твој отац — са војводом Бошком!

(Сетно)

Неправедно одгнасмо јадника
У свјет бјели, са нејаким сином.....

Јанко (тргне се, горко)

Зар баш сада нађе гувернуре
На муке ме метат' с тим поменом?

(Пребацујућим гласом, гледајући на Срђа)

Неко ће ти за то бит' захвалан, —
Ја никада.... Сад мучати морам...

Сви.

Збори! Збори!

Срђ (радосно)

Он зборити несме!

Јанко.

Остави ћу то за згодно време
Да се види дело на видело;
Ал' кад народ затражи рачуна,
Од свијетле господе вјећника,
Ко доведе земљу до пропасти —
Ја ћу први зват' вас на судиште.

Вукан (тресућим се гласом, погледајући плашљиво на Јанка)

Ти се Јанко неправедно жестиш,
Јер знаш добро да владику нико
На осудни тај пут ненаведе

Игуман (прекоравајући)

Зар се ваља глава наше цркве
Наводити, да учини што му
Света дужност пастирска налаже?!
Не, сердаре, то нијесу рјечи
Поштовања спрам нашег владике!
Зар је мог'о племенит Данило
Неиспунит' молбу Зећанима, —
Који толке жртве поднијеше
Докле света храма саградише, —
Да им дође и цркву освешта?
Шта б' о нами браћа помислила
Који пиште у мукама ропским;
Ал' са вјером хране поуздање,
Да Србињство неће пропанути; —
Шта би рекли, када би се чуло
Да једина та њихова нада
Није за нас ни помисли врједна?

Иван.

Мудро рече, оче игумане!

(Осталима.)

А сви знате, да се одважио

Тек кад везир даде Зећанима
За велику цјену бурунтију,
Да владики слободно им дођи.
Па што везир дану реч погази, —
Зар вјећнике за то да кривите?!

Митрић.

Да вук длаку може да мијења,
Ал ћуд никад, — и то добро знате.
Па што онда пустисте владику
Без икакве пратње и охране,
Као јагње да курјаком оде?
Зар незнасте да сав народ гледа
У Данилу свога спаситеља;
Па ће с правом кривити главаре,
Славољубљем заслепљени да су
Недостојно издали га Турком?!
Ко ће на то одговора дати?

Срђ (смело, достојанстено)

Ја војводо!

(Сви гледају зачуђено.)

Јанко (плане)

Ти се усуђујеш?

Срђ (Јанку, значајно)

Ја ћу бити сваком на ријечи...
С искреношћу приличној истини.

(Свима.)

Ко га пусти? Његова таштина?
Частољубљу заман свјетовати!

Зар он није знао, што свак знаде,
Да су Турци грђи од курјака,
Превртљиви вјером ко некрсти, —
Сву би крв нам на кап изсисали?!
Он је знао.... Па зашто отиде
Самовољно у звјерске чељусти?
Сам је хтео... Ми му нерекосмо...
Нашу ријеч никад несаслуша!

Јанко (громко)

Чусте л' браћо како са поругом
Издајство се брани нечувено?

(Сви се узбуне, у жагору чују се поједини усклици: **„Тако је!“ „Мир браћо!“ „Нећемо!“ „Издали га!“ „Грђи од Турака!“**)

Вуксан (међутим одвуче Срђа на страну, лагано)

Далеко си Срђо забасао!

Срђ (исто тако)

Ако смело сад сметемо Јанка,
Имаћемо превагу у вјећу, —
Иначе смо пропали на свагда.

(Па се окрене свима, громко)

Само тако! Узбуни те народ!

(Презирућим гласом)

И вас није стидно хвалисат' се
Да желите добра домовини, —
Да љубите владику Данила?
Који ће се ваздити од тога,

Ако народ пође вашим трагом
Те главаре кривећи с издајства
Међусобно почне се гложити?
Који ће се ваљдити, — реците,
Дали народ, владика ил' — Турци?!
(Сви гледају зачуђено један у другог.)
Што мучите? — Ако је владика
Узданица ове јадне земље,
Избавте га! — Па тад расправљајте
Који га је и како издао!

Сви.

Јест, тако је! Да га избавимо!

Иван.

Али како?

Гласови.

С' оружјем!

Срђ.

На Скадар,
Од кога је сам султан у страху?!
Ударати с ово мало снаге —
А још мање небуде ли сложна, —
Значило би лудо искрвит' се,
Од мањега зла бирати веће!
(Жагор. Неки гласови: „**Право вели!**“)

Јанко (испрекидано, горко)

Врло мудро знаш зборит', сердаре,
Ко вјећнику како доликује.

Па кад тако знаш —
(гледа га у очи, значајно)
— извијат' рјечи
Реци како! Видиш, ми слушамо...
(Заједљиво)
Прослави се са мудрошћу твојом.

Сви.
Реци, како? Слушат' смо готови.

Срђ (Вуксану, лагано)
Нерекох ли? Победа је наша!
(Гласно, свима)
Турци држе, што и народ мисли
За Данила. Да он господари
Сам, једени, целом Црном Гором;
Те с' његовим ропством, уздају се,
Да су Црну Гору подчинили.
Празна нада, — ал' сад нам' користна
Пошљемо ли оца игумана
Да умоли скадарског везира:
Нек пропусти слободна владику.
Јер он нама, — нек му тако рече, —
Није владар, већ само епископ, —
Најстарији свећеник у цркви.
Која ваљда, — ако га погуби
Ми можемо другог изабрати!?
Зато ћемо цару добровољно
Дават' харач ка свом господару.

Да је тако, — за нашег пастира
Нека везир захтева одкупа; —
Што могнемо, радо ћемо дати.

Иван (зачуђено)

Добра мис'о —

Сви (исто тако)

— Да га одкупимо?!

Срђ.

Јесте, браћо, да га одкупимо!
Нек се везир само полакоми —
Те владику пропусти слободна;
Лако ћемо одкуп повратити
Сложном снагом и мишицом храбром.
А за харач? Недавасмо досад!
Вјера и бог ни од сад нећемо!

Сви.

Одкуп! Одкуп! Живио владика!

(Жагор.)

Игуман (склопи руке)

И ја ћу му целивать' десницу!

(Подиже очи к небу.)

А бог ће ми у помоћи бити!

Вуксан (Срђу, лагано)

Шта учини?

Срђ (исто тако)

За нас врло добро.
Црна Гора ипак га невиде!

Митрић (сетно)

И то још̀те морах доживјети,
Да јунаштво клања се лукавству!
Добро те сам тако остарио, —
Да ми живот изгледа ко сенка.

Јанко.

Није славно, — али ваша воља
Нека буде!

Митрић.

Но шта чинит' онда,
Ако везир одкуп нам уцени
Прекомерно за нас сиромашне?

Батрић.

Нек уцени колико му драго!
Нашу крв би са благом мјерили,
А Данило вреди сваког блага.
Сваки даће колико узможе.
Од господе сердара, војвода,
Што год их је у свој Црној Гори,
А имају више од осталих
Надамо се да ће више дати.
Нешћедну ли, вјера и бог браћо
Тешко њима и њихном огњишту!

Сви.

Јест, тако је! Сви морају дати!

Иван.

Уздајмо се и у нашу браћу
Кад пустимо гласе на све стране,

Зетом, Боком, земљом Херцеговом
За слободу наше узданице.

Стојна (достојанствено)

А кад жртве од свуд приносе се,
Црногорке неће заостати
Иза браће и очева својих.
Поскидаће своје адиђаре,
Па их дати, као и ја сада.

(Скида с врата два низа бисера и даје их игуману.)

Ево низе чистога бисера, —

(скида гривне)

Ево гривне од сувога злата, —

(скида прстен)

А ево вам прстен алемови, —
Узмите их! Сад их нетребамо!
То су за нас пука ништавила,
Јер хоћемо бољих адиђара:
Понос српски — вјеру и слободу

Митрић (у највећем узбуђењу загрли је и пољуби)

Кћери!

Јанко (исто тако)

Стојно!

Сви (одушевљено)

Бог је поживео!

(Завеса пада.)

ДРУГА РАДЊА.

„ПРЕСЛИЦА“.

Код Острога, као у промени прве радње. Кад се дигне завеса, из манастира чује се појање „и молим ти сја божо наш“.

ПОЈАВА ПРВА.

Бранко (у млетачком оделу, увијен с плаштом, изађе на вис с десне стране, па чувши појање, застане прекрстивши руке. Суморно)

Молите се и пођте књижници!
Ко вас слуша — можда вам вјерује,
Ко неслуша сам себи вјерује.
Праведноме нетреба молитве;
Јер се правда до неба уздиже,
Те подиже олтаре истине,
Да на њима вјечност славохвали
Узоритост божанства љубави!
Неправедном тамјан непоможе
Нит' молитва од јутра до мрака, —

Није ли се својим врлинама
У животу за вјечност спремио!

(Замисли се, па сишавши с крша на чистину, застане, лагано)

У животу?

(Осмејкује се горко.)

Зар има живота
Међу људма страстним и пакостним,
Који злобом ил' кобном завишћу
Ил' још горе са бесне објести
Оборе се на невину жртву
Па је киње, муче до умора;
Гонећи је као плахо зверје, —
Докле најзад зверје непостане?!
О, ти људи, то су тек нељуди!
Јер су кадри тако немилосно
Од човјека створит' нечовјека;
Наружив' му име прађедовско —
Исчупат' му срце из недара,
Ископат' му кућу из темеља,
Изгнати га из свог завичаја
У туђинству од туге да свисне
Ка' мој бабо!

(Тужно)

О, несрећни оче!
Ти остави ову земљу са мном
К'о изгнаник. Сад се опет враћа

Твој јединац — да тебе освети...
Видиш ли ме, бабо, осветника?
Опрости ми, бабо, што оставих
Твоје свете кости у туђинству; —
Та дош'о сам да тебе осветим!

(Размишљајући)

У туђинству?!.. Не није туђина!
Твој гроб неће бити опустели;
Место мене китиће га цвећем
Њежне руке анђелске Луције...
Вјеруј, бабо, Луција је добра,
Добра... љупка...

(Тргне се)

И зар ништа више?
Ја је штујем... Како ме жалила
И тјешила у невољи већој!
Ништа више... ја јој благодарим
До гроба ћу сећати се... на њу...

(Десном руком маши се за груди)

Срце куца... Хоће да искочи...

(а левом пређе преко чела)

А на чело хладан зној избија...
Шта би мени!? — Како тешко дишем...
Уморан сам... малаксао сасвим...
За кладенцом, склонито је место
И угодно, сешћу одпочинут.

(Зађе иза кладенца, али тако да је скривен спрам позорнице, па положивши о ртач, седне и наслони се.)

Ето тако.... јадни сиротане
То је за те... Ал су Млетци дивни...
Сањарије...

(Полугласно)

— Луција... је дивна!

(Заспи.)

ПОЈАВА ДРУГА.

Вуксан (изађе са **Срђом** из порте и разговарајући се силазе на чистину.)

Вјеруј, Срђо, мени све се чини
Да још по нас добра бити неће
Што једини устадосмо, јавно
Зборит', да је самовласт Данила
Код Турака сумњу изазвала:
Душаново да дижемо царство; —
Те хтедоше с нечувеном снагом
Ударити, кано вихор бјесни,
Са свих страна земљу опустити, —
Да нијесу владику у Скадар
Ка' таоца одвели везиру.
С тим истина многе ућуткасмо,
О отмици да не зборе више;
Али за то сваки нас се клони
Ка' највећих народних душмана.
Па и оно наших присталица,

Што бројимо међу главарима,
У свем' само мучки повлађују —
Клонећи се сваког јавног збора.

Срђ.

Су тим ја сам много сигурнији.
Нека муче! Бар нећу слушати
„Колко људи, толико и ћуди“,
Но чинићу што за добро нађем.
Јер знам како мисле о Данилу,
Што нам хтеде као главарима,
Старинскога рода и племена,
Одузети вајкадашња права;
Да нијесмо нашим племенима
Мудре вође равни међ' равнима.
Сви га мрзе! И са те мрзости
Готови су слушат' нас у свему, —
Ка' и данас, што по мојој жељи,
Остадоше многи на свом дому; —
И ако је сазвано вијеће
Да саслуша поруку везира
Коју ће нам Игуман донети.

Вукан.

Баш са тога ја у срцу зебем!
Како народ са наше клевете,
Сад још више узноси Данила;
Бојати се, послужил' га срећа
Да се врати здрав у Црну Гору, —

Народ ће га кано светитеља
Увенчати — славом мученика.
А нас може зла коб подесити;
Јер онда се ненадам ничему
Од главара, који сад се страше
Упоредо јавно стати уз нас.

Срђ (саркастично)

То јест, кад би вратио се збиља!
Ал' ја сам се већем побринуо
Да Игуман врати се из Скадра
(пажљиво осврћући се на све стране, лагано)
Празних руку — разуми ме добро!
(Тргне се).
Нуто чуда! Од куд сада Шћепа?

Вуксан (исто тако)

А и Јанко ш њиме. Склонимо се!

(Седну под липом, окренувши се лицем гледаоцима и шапућу између себе.)

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Шћепо (изађе с **Јанком** на вису с десне стране, па прелазећи право на лево у манастир, разговарају се.)

Ја ти вељу сердаре, жље је, жље.

Јанко.

Не старино, ти се љуто вараш;
Ваљда неће везир тако грозно. —

Шкеро.

Хоће, а да како неће, вражја вјера. Што жнам, жнам. Вељу ти, владика је сад на Жабљаку. И ако сам овако остарјео и објелео, још ме очи нијесу издале. Виђо га лијепо, ка' што сад тебе гледим, кад га доћераше окована. Хеј, да су ми биле мишице младијех година, ја би жнао шта чинити, божја ми вјера! Вељу ти, жље по нас е и ваке бруке доживјесмо.

Јанко.

Вјерујем ти, честита старино,
Јер знам свагда да истину зборић.
А истину нек' сав народ чује, —
Нека чује — није л' оглухнуо!

(међу тим обоје уђу у порту.)

Вуксан (устане, сав у чуду погледа на Срђа)

На Жабљаку одведен владика?

Срђ (пакосно)

И тамо ће гробница му бити!

(Смејући се.)

Па сад нека, који год му драго,
Дође тражит' за тога Данила
Од вијећа каквих нових жртви —
Кад се наша у вијећу слуша!

Вуксан (замишљено, вртећи главом.)

Само да се није од главара
Одметнуо овај Ђурашковић,
Те народу у свем повлађује, —
Још би могло по нас добро бити....

Срђ (смејући се)

Ти све слутиш — кано кукумавка!

(Из порте се чује граја и одушевљени усклици: „**живио**“, „**Сви ћемо с тобом**“, „**живио**“.)

(Срђ се тргне.)

Шта би сада? Каква је то вика?

Вуксан (прије ближе, гледајући кроз капију.)

Не реко ли! Погледај га само
Како иде охоло и бјесно;
А народ се око њега скупља!
Ено, сада, одпоче зборити...
Сви упрли у лице му очи,
Гутајући жељно, изушћену
Сваку ријеч, — као ману с неба.

(Чују се усклици: „**Тако је**“, „**Живио владика**“, „**Живио Ђурашковић**“.)

Бранко (се тргне, буновно, лагано.)

Ђурашковић?

(погледа зачуђено око себе.)

Вуксан (гледајући непрестано у порту)

— О владики збори
Проти вјећу....

(Тргне се)

Ето га овамо!

(Опет усклици: „Живио“!)

Срђ (злобно претећи)

Ха, дериште! Ти да буниш народ?
Теби кличу?! А куд је гувернур?

Вуксан.

Невидим га, — биће с вјећницима
У дворани —

Срђ (жустро)

— Хајдмо брже к њему!

(Оду на лево.)

Бранко (изађе мало напред, зачуђено)

Шта се овде збива? Ти усклици —
Ђурашковић?

(Извади мач и огледа га је ли оштар, осмејкући се)

Неће оманути!

(Па га опет увуче у корице.)

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Стојна (изађе из порте осврнувши се натраг, у радосном узбуђењу)

Како збори! Свака му је ријеч
Огањ живи распламтелог срца!

(гледа опет.)

Јанко (иза кулиса)

Тако браћо! Нек још једном сину
Џевердари и лаки ханџари,
За свијетли образ црногорски,
Па што бог да и срећа јуначка!

(Одушевљени усклици: **„Живио Ђурашковић“, „Живио владика“.**)

ПОЈАВА ПЕТА.

Јанко (изађе из порте машући руком)

Хвала браћо!

Бранко (тргне се натраг)

Тај је дакле!?

Стојна (полети Јанку у наручје)

— Јанко!

Јанко (љупко)

„Племенитом и јуначком — вазда“,
Не рече ли да ћеш опростити
Заблуделог срца увреду ти?

Стојна.

Мучи сада —

Јанко.

— Онда сам мучао, —
Кад си стала као свећеница,
Презренога људскога поноса;
Са рјечима громовитог гњева —
Погажене правде и врлине,

Да пробудиш давно успавану
Свјест народну међу главарима!
Онда мучах, — када си одважно
Прст пружила на црну издају, —
Да би сваки, код очњег вијела,
У тренуту лако уочио!
Тада мучах, — јер си као жена,
У ономе свечаном тренутку,
Узнела се над нама, људима,
Виш' Ловћена, Кома, Дурмитора!

Стојна.

Не, мој Јанко, ја само учиних
Моју дужност — као Црногорка.

Јанко (узме је за руку)

Само дужност? И зар ништа више?

(У узхићењу)

О, та ти си сушта племенитост!
Твоје срце сама је доброта, —
Твоја душа кано и анђелска!

Бранко (приступив Јанку, завидљиво)

Лепо знадеш цјенити сердаре,
Племенитост и доброту срца;
Још љепше би, да у твоме роду
Те врлине нису изгубљене.

Јанко
Стојна } (тргну се)

Ко то збори? —

*

Бранко.

— Неко, који дође
Из бијела свјета, да разбере:
Живи л' још'те који Ђурашковић.
Рад би да се мало огледамо
И питамо за јуначко здравље.

Јанко (омаловажавајућим гласом)

И ти мислиш, да би Ђурашковић
Питао се за јуначко здравље
С којекаквом свијетском скитницом?!

(Смеје се)

Стојна (Јанку, утишавајући га)

Не ружи га, незнана —

Бранко (плане)

— Скитница!
Ја скитница?! — О, чујеш ли бабо
Како твога наружише сина! —

(Очајно)

Ја, скитница на мојем огњишту!?
То ми рече —

(Мрко Јанку)

— Изрод клеветнички!

Јанко (плане, вадећи пиштољ)

Никаквићу, ја сам Ђурашковић!

(Потегне пиштољем)

Стојна (престрављена, одбаци му руку, пиштољ пукне у вис)

Немој Јанко, живога ти бога!

Јанко (јарасно)

Остави ме —

Бранко (са саркастичким осмејком)

— Нека он доврши,
Што му бабо славно одпочео, —
Убијати из потаје људе!

ПОЈАВА ШЕСТА.

(**Батрић** са неколико Црногораца на пуцање дотрче из порте.)

Батрић.

Брже браћо, амо чу се пуцањ!
Нађи нам се ваља у невољи.

Сви.

Куда? Шта је?

Бранко (мирно)

Ништа необично —

ПОЈАВА СЕДМА.

Иван, Срђ, Вуксан и три вијећника дођу с лева.

Иван.

Какова је то узбуна, браћо?

Бранко.

Хтедох причат' —

(Показујући на Јанка)

— младоме јунаку
О мом оцу, па га запитати

О његовом. А он одговори
Са кубуром, пре него ли и сам.

Иван.

А ко си ти? —

Бранко (ударајући гласом)

— Ја сам Мркојевић!

Сви (зачуђено)

Мркојевић? —

Бранко.

— Што тако пренусте?
Што гледате на ме ка' на чудо?
Ваљда што сам син војводе Бошка,
Ког је Црна Гора изметнула
За страшило ђеци у колевци
Ка' кукавца, најгрђег чоека,
Издајицу и никакву вјеру?

Иван (тихо)

Не, мој синко, ја га знадем добро
Да је био Србин од Косова,
Прави јунак коме нема пара.
А што су га по несрећном боју
На Вртиљци, љуто обедили, —
Доцније се сваки уверио
Да је сумња неправедна била.
Сви жаљасмо што га уцвелисмо,
И хтедосмо све му повратити;
Ал' по вама неостаде трага.

Бранко (гледа зачуђено око себе, па прсне у смеј)

Повратити? Чусте ли то људи? —
Повратити... Што на пуку сумњу
Огњиште се моје раскопало, —
Славно име тако окаљало?!
Можете ли оца повратити
Који свисну далек завичаја?

(Тужно, климајући главом)

Туђа рука ископала гроба,
Туђа земља покрила му кости,
Куд не беху сестре покајнице; —
Нико над њим сузе не прољева
До ли мене несрећнога сина!
Па зар то се може повратити?

(Сви гледају пред-а-се)

Иван.

Знам ја синко какве су то боље;
Нит' се више то повратит' може!
Али која вајда — умири се —
Отреси се неугодних мисли.

Бранко.

За некога, — јесу неугодне,
Али нису за добра јунака;
А још мање за јуначког сина,
Коме бабо ништа не остави
До једини и свети аманет:
Да га мртвог крваво покајем

На његовом црном клеветнику.
А пошто га не затекох жива,

(гледа на Јанка)

Кољено га ваља да замени.

(Сви се ужурбају)

Стојна (престрављено гледа на изменце у Јанка и Бранка:)

Они ће се најзад покрвити....

(Осврће се, радосно)

Хвала богу, ено игумана,
Он је кадар изравнат' их лепо.

(Оде уз десни крш)

Јанко.

Нисам ђете, још мање страшљивац
За изазив стати на биљези.
Јер мој бабо неокаља никог
Са обести, као војсковођа,
У вијећу што је нагласио
Да се није његова слушала.
А вијеће, када је судило,
Што изгуби трага од истине —
Грех нека је на њихову душу; —
Ту мој отац најмањи је кривац.

Бранко (плаховито)

Ал' је ипак кривац — чујете ли?
Не рекоше л' да ми бабо невин,
Па зар сада и клеветник прав је?!

(Смеје се)

Та смејте се! Што се не смејете?
Ето глед'те, како ја се смејем
Од радости, с крвавим сузама.

(Опет се смеје)

Добри људи! Он је сада невин, —
Од криваца ни спомена нема!

(Горко)

И ово је она Црна Гора,
Куд се негда за јуначки образ
Крвавило до последње капи!?
Не, ви нисте више Црногорци,
Јер трпите да се тако зове

(Јанку)

Кукавица а не коленовић, —
Који лагу бабовог имена
Још већом је прави, него што је;
Јер сад ругу на другога баца
Бојећи се јуначког мегдана!

Јанко.

Чусте л' брађо! Ја сам кукавица?!

(Истргне сабљу)

Макни ножем!

Иван (стане између Јанка и Бранка).

— Ма, немојте људи!
На што лудо заметати кавге?

(Сви се узжурбају)

ПОЈАВА ОСМА.

Игуман и **Стојна** изађу на вис с десна.

Игуман (Стојни)

Ја им недам, кћери, крвити се!

Бранко.

Остав'те се празног мудровања

(истргне мач)

Када треба спремати носила.

(Сударе се с Јанком)

Игуман (који је међу тим сишао, улети између њих, строго)

У корице ноже, несрећници!
Мало л' беше крви међусобне?
Зар још да се брат са братом гложи
Нерасудно као љуто зверје?

(Стојна приђе Јанку, ухвати га за леву руку, и погледи га молећи и љубавно у очи. Јанко спусти сабљу)

Бранко.

Зар за моје погажено право
Да с' несветим како доликује?

Игуман.

Ал' народно погажено право
Јесте од твог пређе и светије!
За ваше се небратски крвите,
А народно Турчин вам погази.
За очеве, који су умрли
Један другом главе да дођете,
А народног оца остављамо

Да га Турци у окове држе;
Те идемо просјачит' милости
Од душмана — да га ослободи, —
Па доживјет' бруке невиђене!

Јанко (живо)

Дакле збиља, истина је оче
Што казива Шћепо —

Сви.

— Је л' истина?

Игуман.

После вјере, истина је била
Мени свакад највећа светиња.
За истину готов сам умрјети.
Не пожалих никад изрећи је
До данаске. Јер о в у истину
Изустити само душман може,
Толико је горка и чемерна!
Па кад већ је по жељи везира,
Са мном дош'о гласник Арслан-паше,
Да му вјеће одпоруку даде;
Чујте од њег' и саму поруку!

(Пође вису и мане руком правцем од куд је дошао.)

(Неки љубопитно погледају истим правцем, а неки се међу тим живо разговарају.)

Бранко (зачуђено Јанку)

На што збор тај? —

Јанко (суморно)

— Чућеш и видићеш.

Бранко (уступи натраг)

Дотле мучим —

Јанко.

— Нека буде! И ја....

Стојна (погледа захвално на Бранка, лагано Јанку)

Јуначан је! — Још више племенит!
Међу нама мало је таквих!

(Молећим гласом)

Сбратите се! Црној Гори ваља
Таквог срца и таквих мишица!

Јанко (исто тако Стојни)

Нек их пружи — ко рођеном брату,
Ја сам готов стиснути их братски!

ПОЈАВА ДЕВЕТА.

Коџа-баша дође у пратњи **двојице Црногораца.**

Игуман (Коџа-баши)

Што господар твој ти заповеди,
Испоручи до последње речи.

Коџа-баша (гордо)

Арслан-Јусуф, паша од Жабљака,
Верни слуга скадарског везира,
Роб последњи моћног падишаха
Поручује рајн црногорској.

Сви (устукну зловољно)

Ми смо раја?!

Иван (утишавајући)

Муч'те! Да чујемо

(Саркастично)

Ту поруку раји црногорској!

Коџа-баша.

Да се моћни везир смиловао, —
У милости нек је велик' вазда, —
Те примио послани му откуп
За опроштај црном калуђеру,
Што с' усуди у царевој земљи,
Царске раје звати с' господаром.

Јанко (плане, Коџа-баши)

Мучи Туре са таковим збором!

(Мете руку на балчак)

(Сви се узжурбају)

Игуман.

Јакше ђецо! За све до'ће врјеме,
За јунаштво, као и поругу.
Сад мучимо, кад слушати ваља!

(Коџа-баши)

Збори даље — не страхуј се ништа!

Коџа-баша (који је такође био метуо руку на балчак, опет мирно)

Тол'ку милост — до сад нечувену, —
Учини вам моћни Селим везир
Ка' уздарје за вашу поклону
И признање верности султану.

Но да не би дошли искушења
Показат' се толике милости
Недостојни, ка' до сада што сте,
Бунећи се против падишаха; —
Светли везир још вам поручује:
Место њега, да Арслана-пашу
У будуће, у свему слушате
Као свога правог господара.
И Арслан вам ово заповеда:
Што год има у свом Карадагу
Од оружја и сваке цебане,
До месеца да му положите
Као правој раји што приличи.
А да ћете слушат' заповести
Јамчи глава вашег калуђера,
Кога везир даде под охрану
Арслан-паши на граду Жабљаку.

Иван (мрко, заједљиво)

Има л' паша још каквих жеља?

Коџа-баша.

Можда има, али ми не каза,
А на ове одговора чекам.

Јанко (показујући пут Коџа-баши, громко)

Послаћемо — до месеца дана!

(Пратиоцима)

Испрат'те га од куд је дошао!

(Коџа-баша оде с пратиоцима.)

Послаћемо!

(Смеје се горко)

Шта велите браћо?

(Сви погледају на Ивана.)

Вуксан (пренеражен, лагано Срђу)

То је страшно! —

Срђ (лагано)

— Изговор му ваља
Да за примљен откуп не пусти га.
Црна Гора биће ка до сада; —
Њу никада ја издати нећу.

Иван (који је стајао замишљен)

Мучно зборит', још мучније мучат.
Шта чинити код ваке несреће?

Јанко.

Шта чинити? И ви још питате?
Чујте само како народ цвили!

(Сви се тргну)

Иван (сетно)

Покајнице... Пјесма туговања...

(Међу тим чује се запевање покајница, с почетка из даље, па све ближе и ближе:)

А куд си ми одлетио —
Сив соколе?
Оставио стару мајку —
Рано моја,
И нејаку твоју ђецу —
Јадна ђеца.

Душмани те погубише —
Куку нама;
Нема ко те осветити —
Дико наша!

(Сви слушају жалосно.)

ПОЈАВА ДЕСЕТА.

Неколико Црногорака изађу из порте.

Јанко (раздражено)

Па зар да нам вјечно наше мајке,
Жене, кћери, вјеренице љубе
Запјевају за падлим жртвама?
Хоћете ли?

(Погледа строго на Срђа)

Шта велиш сердаре?
Хоће л' Турци оставити с миром
Црну Г'ору, не буде л' Данила?
Што мучите? Не, божја вам вјера!
Кад већ дође да нам само оста
Вака брука, а за њоме пропаст;
Онда пропаст нека буде слава
К'о људима како доликује.

(Громко)

Поднесимо Арслану оружје,
За дар његов прилично уздарје:
Муње љуте — бритке јатагане,

А громове — танке цевердаре,
Врелу танад — тучу из облака; —
Да с' разлије море огњевито
Погажене правде, крштеница
Са јауком — пјесмом херувимском;
Димом крви, — тамјана мирисом,
У коме ће понос освештати
Посестримство, са јуначком смрћу;
А освета — кано верна љуба
Плести венце славе неумрле!

Батрић.

Мрјет' нам једном! На што жалит' крви?
Нек по нами бар спомен остане:
Да смо вазда били заточници, —
Потурице и раја никада!

Сви (одушевљено)

Потурице и раја никада!

Иван.

И ја велим као и ви браћо:
Потурице и раја никада!
Али силом ударат' на Жабљак
Значило би, рат објавит' Турком;
Што вијеће само чинит' може,
Кога данас нема на окупу.
А вијеће ваља да је пуно,
У народно име кад се збори.

Јанко.

Само вјеће? Камо ти вијећа?
Тих сердара и војвода дичних?
Зар нијесу за данас позвани,
Па колко их дође на окупу?
Све бих мого на прсте сбројати!
А куд су нам остали главари,
Који свакад толко хвалишу се
Од старина славним им кољеном?

(Горко)

Да, ти знају бринути се за се,
Господовать' једино им благо,
Слобода им — очувати само
Празно име помрчале славе.
А за народ — ко би још хајао, —
Та они су његови главари!
Шта с' њих тичу јади сиротиње,
Шта ли сузе уцвељених мајки?
Вјеренице — то су само жене,
А сирочад остају сирочад!

(Окренувши се свима, раздражено.)

Трпи рајо, мучи, сатири се,
Ма ти срце пукло од жалости;
Ма с' под тобом стење проломило
Од ужаса, јада и чемера!
Трпи само, — то је за те срећа,
Јер су твоје војводе — господа!

Гласови.

Право вели! — Одметници то су!

Батрић.

Глас народа, глас сина божијег!
А они га ни подашта држе!

Срђ.

Јер свакада није глас народа —
Глас разума, — добро промишљена;
Кад од два зла бирати му ваља
Он наслепо изабере горе!
Су чим бисте противу везира,
Кад ни толко сад немамо снаге
Истребити са нашег огњишта
Потурице, с Обода туђинце?
За Данила доста жртвовасмо,
Са откупом — постасмо жебраци.
Па зар да сад сву крв исцедимо
Рад једнога — размислите људи!?

(Свечаним гласом)

Кунем вам се богом истинитим,
Да ћу свакад бити на биљези
За слободу и част отаџбине.
Ал' отаџба није један човек,
Па ма да се он владика зове
Ком' је лако наћи заменика.
Желите ли сад одмах владику?
Бираћемо — ка' и до сад што смо!

Игуман (сетно)

Јадна наша земљо и народе!
Дотле дође? — Црн нам образ био!
Да бирате? Бирасте их доста,
Од када је Ђуро Црнојевић
Оставио ову тужну земљу,
Рад главарске неслоге и мржње,
Јер посташе од рода изроди, —
Те себичност прекрилила љубав,
А свијести пред мржњом нестаде.
Од народа спомен се изгуби
У пакости и таштини њихној.
Бирало се; — ал' се није знало,
Дал' смо своји и који нам суди,
Јер племенском мржњом заслепљени
Гложисмо се ка' да нисмо браћа.
Тек од скора на боље с' окрену, —
Свјетле мисли народом синуше.
Па ко нас је њима задахнуо?
Од крвника ко начини брата?
Страшљивице ко је охрабрио? —
А синове наше свете цркве,
Што се крста светог одрекоше,
Ко је многе цркви повратио?

Иван.

То Данилу нико не одриче. —

Јанко.

Нит' се може одрећи да није
Учинио више но икоји;
Јер већ дође да народно име
Без спомена оде у заборав.
А Данило подиже га с нова
Пречишћено, снажно и свијетло.

Игуман (громко)

Па ви ипак бирајте другога,
Али таквог скоро неизбрасте.

Батрић.

Никог другог! — Јер ми нисмо вољни
Да с' поруши, што се отпочело, —
Да нам име буде на поругу, —
Очајање да замени правду, —
А слободу да ропство сарани!

Гласови.

За њега смо вољни изгинути!

1. Црногорка (Ивану)

Не жалите, свијетла господо,
Црногорских ђетића мишице; —
За јунаштво имаде их доста!
Ја вам велим, — мајка, Црногорка!

2. Црногорка.

А ми ћемо сестре Црногорке,
Наранити гладнога ратника,
Напојити жедног рањеника,

Повратити снагу малаксалом,
Подпрашити пушке убојите
И оштрити ноже од појаса.

Срђ.

Ви гледајте вишијех преслица. —
Ми к'о људи знамо шта чинити;
Јер нећемо да земља опусти.
Рад једнога губити стотине,
На хиљаде кад се небројимо —
Само душман свјетовати може.
Желите л' га? На што крвити се? —
Положите Арслану оружје,
Али мога оружја ја недам, —
Ни за цио овај свијет бјели.

Вуксан.

Пре животом, него ли с оружјем
Растаће се ико Црногорац!
Хоће л' Арслан нашега оружја,
Нека дође сам да га потражи, —
Знаћемо га како дочекати
У кланцима, на прагу огњишта!

Гласови.

Знаћемо га како дочекати!

Стојна.

У кланцима, на прагу огњишта —
И жене се могу одбранити!

То вам поздрав од мог старог бабе,
Који неће преживјети с бола, —
Да нам душман у лицу Данила
Гази понос и част домовине.
Хоће л' бити с тога Црна Гора
На страшило ил' подсмеј туђину,
Нек вам само срце одговори —
Куца ли вам још у грудима!
Запитајте ваше џевердаре,
Јесу л' вољни да навек умукну?
Запитајте бритке јатагане,
Желе л' хрђе ил' крви душманске?
На ће на то и хладно жељезо
Са вељега чуда прозборити:
Тражите нас, — као некад што сте,
Хоћете ли да сте народ — људи!

Бранко (који је за сво време наслоњен на мач слушао пажљиво, приступи ближе, раздраган)

Зар о томе још питати ваља?
Црна Гора зар нема мишица
За част њену и за спас онога,
Чије име знано преко мора
Са његове мудрости и правде?
За ту сврху зар недате жртви?

(Баци мач на тле)

Ево прве, —

(па пружи Јанку другу)

— А ово је друга!

Ми смо ђеца једне домовине!

(Загрле се и пољубе)

Батрић (одушевљено)

Тако ваља! Живили!

Већина гласова (исто тако)

Живили!

Игуман (благосиљајући их)

Нек вас господ за то благослови!

Јанко (држећи Бранка за руку)

Побратиме, — ти ми даде снаге!

Кад нам душман стаје ногом за врат —

Међу нама нек душмана нема!

(Окрене се свима, одушевљено)

Хајд'мо браћо, куд отаџба зове!

Гласови.

У бој! У бој! — Сви ћемо за тобом!

Срђ (Јанку)

Лакше момче! Право знати ваља,

Јеси ли ти од сад старешина —

Ил' гувернур, — кано војсковођа? —

Иван (упадне му у реч)

Ради мене не замећ'те кавге!

Ја сам прво Србин, — па војвода.

Као Србин уступићу, свакад

Са веселим срцем, старешинство —
Имадне ли когод поуздана
Да прослави наше — српско име,
Те учини што више од мене
За слободу и част отаџбине!

Јанко (Ивану)

Послушност ти нико не одриче. —
Поведи нас у бој! —

Срђ (упадне му у реч)

— Само онда,
Кад вијеће то за добро нађе.
И вијеће, знаће шта чинити,
Будел' нужде, — за спас ц е л е з е м љ е —
Црне Горе, — не само Данила.
Јер Данило н и ј е Црна Гора,
Нити ће се по њему затрти;
Те рад њега с нашом будућношћу
Да с' титрамо лудо — лакоумно.

Стојна

И вас није стидно, још'те зборит'
Да желите добра Црној Гори, —
Када тако недостојне речи
За јунаке прећоше вам уста?!

(Громко)

Камо образ, камо вам поноса?
Камо снаге и мишице храбре?

Камо пушке, камо јатагана?
Мушком збору пусат доликује,

(Истргнувши првој Црногорки преслицу из појаса:)

А преслица жени с опрегљачом.

(Баци је Срђу пред ноге; узвишеним гласом)

То је за вас — не јуначка ђорда!
На кад људи женама постају,
Онда жене нека буду људи!

(Оде нагло десно уз крш)
(Сви стоје пренераженi.)

Срђ (дошав к себи, јаросно)

'Вака брука!

(Извади сабљу)

За њом, потецимо!

(Пође са неколицином)

Игуман (стане им на пут, подигнув руке, строго)

Натраг, ђецо!

(У исто време Батрић и некоји други Црногорци изваде сабље и јатагане, а)

Бранко (држећи у десној руци сабљу, с левом напери на Срђа пиштољ, громко)

— То је Црногорка!

(Завеса пада.)

ТРЕЋА РАДЊА.

„НА ПУТУ ИСКУШЕЊА“.

Кршевит пут малом језеру (блату).
Сумрак.

ПОЈАВА ПРВА.

Стојна (сама, у богатом црногорском женском оделу, дође лагано, осврћући се на све стране)

Чини ми се, ил' се само варам,
Као да ме нека сенка прати
Узастопце на целоме путу.
Да л' је јава или привиђење?

(Осврће се)

Нигде никог — баш сам ћетињаста...
Нашто плашње, кад ми савест мирна?
Зар неидем сама на жртвеник
За слободу и част домовине?

(Размишљавајући)

Узрујаност земљом завладала. —
Брат на брата, син оца омрзну. —

Јанку кличу — Срђу повлађују.....
За Данила скорог спаса нема!
Па зар онда оклевати смијем,
Када могу избавит' га сама, —
А да ни кап крви непотече? —

(Одлучно)

Само напред..... повраћаја нема!

(Пође па застане)

Јанко... бабо... нерекох ни сбогом!
Нек по мени трага неостане...
Али срце — јадно моје срце
Биће с вама докле непрепукне.

(Клекне, склопивши руке подигне очи к небу молећи се богу)

Ти свевишњи творче милостиви,
Вјечна правдо жића божанственог,
Теби ти се молим: Услиши ме!
Прими жртву, удели ми снаге,
Да неклонем духом поуздања —
Докле свети завет неиспуним:
Искупити слободу са — ропством,
Мојом смрћу живот — за владику,
Да раздором међу главарима
До пропасти земља не дође нам.

(Устане)

Из душе ми молитва истиче...

Милост божја правду неоставља, —
У њојзи је вјечност — неумрлост...
(Окрене се очајно)
Јадни бабо... с богом... Јанко — с богом!
(Оде нагло.)

ПОЈАВА ДРУГА.

Срђ (увијен струком, држећи џевердар, дође лагано страном, од куд и Стојна, обазре се пажљиво на све стране, одгрне струку, мете пушку на раме, па гледајући за Стојном, подигне руку претећи, злобно)

Ха, иди само, иди и пази
Лисицо, змијо, прикривај траг!
Ал' све ти заман — докле је Срђа
Немож' се скрити, ма био враг!
(Смеје се саркастично)
Преслицу — ругу, лукава ђево
Ти смједе гордо бацити нам, —
Кад виде да сам успео сјајно
Недати ножа под грло сам
И сада идеш, драгану твоме,
Када међ' нама почини јад,
Узбуни народ невере да смо; —
Узор си била неверо тад.
Награди за то надаш се вељој —
Спреман те чека сад Арслан твој.
(Смеје се)

Ал' заман нада, када те прати
На сваком кроку —

(Подигне цевердар)

— цевердар мој!

(Пође, окренув се)

Ко амо греде?

(Застане)

Ха Јанко! Брже,
Да видиш бајног анђела твог,
Да видиш ко је народу душман.
Та мени сам је помог'о бог:
Да нађем трага —

(Показујући руком на лево)

— Невјери овој,
За којом луташ свуда к'о луд, —
Па те наведох да истим пођеш.
О није Срђо баш

(Куца прстом на чело)

Тако худ!

(Увије се струком и заклони се с леве стране)

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Јанко и Игуман (дођу с десна.)

Јанко.

И сам незнам шта да о њој мислим,
Од несрећњег дана код Острога,

С ником нехте рјечи прозборити,
Нити коме на очи изаћи; —
Док од једном незнано отиде
Као да је у земљу пропала.
Стари Митрић са велике туге
На умору лежи — преклињућ' ме
Да је нађем. Ево већ шест дана!
Узалудно трагам на све стране.
А од куд ти? —

Игуман.

— И ако нетражих
Да то дознам?! Свуда се прочуло
О чудноме удесу са Стојном.
Када јуче, после службе божје,
И Бранко се баш ту задесио, —
Прије к нама некакво пастирче.
Целива ми руку и запита,
Да ли знамо, куда тебе наћи.
„А шта ће ти?“ На то рече, да је
У овоме крају вид'о Стојну.
Послах одма да тебе потраже.
Бранко хитно упути се амо,
Да небисмо изгубили трага.
Па сад и ја. Одољет немогох.

Срђ (љутито, за себе)

То дериште, лудо! Ја му рекох
Да заведе амо само Јанка.

Тргнуће се — сретне ли је Бранко
Пре времена. Ускорит' га ваља —

(Изађе)

Јанко (стојећи замишљен)

Ко би знао! Можда није она — —

Срђ (злобно осмејкујући се, Јанку)

А када би ипак била она?

Јанко (тргне се)

Ти с' сердаре?

(Мрко)

Тебе ја нетражим.

Срђ.

Али ја знам кога ти сад тражиш,
Па зато те ослових на сумњу:
„А када би ипак била она?“

Јанко.

Која? —

Игуман.

— Стојна?

Срђ.

— Биће... можда она —

Јанко (зачуђено)

И ти знадеш —

Игуман (брзо)

— Куд је? — Казуј брже!

Срђ.

Да вам кажем — вјероват ми није,
За то мучим.

(Јанку злобно)

А ти иди тражит'
К'о до сада, — јел' ти ђорда бритка
И знадеш ли мјерит' џевердаром.

(Смеје се)

Здраво остај! (Пође)

Јанко (задржи га, испрекиданим гласом)

Стани! Реци само,
Што спомену ђорду, џевердара?

(Тргне се)

Свети боже! — Је ли још̌те жива?
О, имаш ли душе, немучи ме!

Срђ.

Да те мучим? Не, причаћу само:
Да дознавши о чудном удесу
Немировах. — Са некакве слутње.....
Љубопитства... или —

Јанко (упадне му у реч, горко)

— мржње, —

Срђ (хладнокрвно)

— Можда. —
Почех трагат'. Чудно ми је било,
Када јуче сретох Коџа-башу
Код „Кућишта." Упутих се за њим. —
А он право код „црнога хоџе".
Прикучим се, неби л' разабрао

Шта ће овде. — И он рече хоџи:
Да ће Арслан послати евнуха
(Бранко се тргне)
За вечерас, „на познатом месту“,
(Отежући гласом, погледа на Јанка)
А — Стојна ће — до...

Јанко (плане и потргне сабљу)
— Мучи сердаре!
Једном си је тако наружио. —

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Бранко (дотрчи с лева, Јанку, тешко дишући)
Добро те сам углед'о те с виса!
(Ухвати га за руку)
Хајде брже —

Јанко (зачуђено)
— Куда? —

Бранко.
— За њом хај'мо!

Јанко, *Игуман* (тргну се)
Стојна —

Бранко (показујући на лево)
— Оде право —

Срђ (упадне у реч, саркастично)
„на познатом месту!“

Бранко (зачуђено, Срђу)

И ти знадеш.....

Срђ (показујући истим правцем)

— Туд се иде „блату“.

Оде сама —

(Бранку)

Је ли? —

Бранко (погледа зачуђено од једног на другог, отежућим гласом)

Јесте...

Јанко (покрије лице рукама, очајно)

— Сама!

Срђ (приближи се Јанку, ухвативши га за руку — злобно)

Хајде брже, да је испратимо
И питамо као Црногорку:
Је л' понела у харем преслице!

(Смеје се)

Јанко.

Хаветињо! —

(Пођe)

Води ме у пак'о!

(Оде нагло са Срђем)

Бранко (сав у чуду)

Шта је њима? — харем? —

*

ПОЈАВА ПЕТА.

Шћепо (дође с лева, осврне се крстећи се)

Буди бог с нама! Ови јуре ка' да су се помамили! (Угледав игумана, скине капу и пође к њему)

Игуман (Бранку, журно) — Сад непитај!

Шћепо.

Благослови оче! (хоће да му целива руку)

Игуман (неда му руку, одлазећи, Бранку)

Потецимо! Учиниће покор!

(Одјури)

Шћепо (у чуду гледа за њим)

Хајде нека се они маните, млађи су; али овај?! (Врти главом)

Бранко (пошавши, вичући за игуманом)

Стани оче! —

Шћепо (ухвати га за руку)

Па зар и ти?

Бранко.

Морам Шћепо за њим!

(Хоће да иде.)

Шћепо (заустави га.)

Ехе, то није тако синовче! Не могу ја тебе после вијати. (Бранко хоће опет да иде.) Ма стани, ваљам ти предати једну књигу, па после можеш и ти поманитити. (Извади писмо из недара и даје му.) Ево је!

Бранко (узме и чита адресу)

„Signore Branko Mrkojević Montenero.“

(Шћепу)

Од куд књига, и ко ти је даде?

Шћепо.

Жнаш, био сам у Жабљаку, — да вињу како стоји са нашим владиком. Сад сам баш отуд. На један ма' бану ти пред-а-ме некакав Латинин, (крсти се) анатема га било, ка' да није чоеку подобан. Веле да је љечник, — а ко би га жнао! Питаше ме за тебе, пожнавам ли те. Ја га мјерих од главе до стопала — вељу ти — брука од чоека, мога' би си са њиме и баука страшит'. Е, вако се прекрстих, жнам, е има у свијету свачесеве вражје работе —

Бранко (нестрпељиво, прекине му реч)

Каза ли ти од кога је књига?

Шћепо.

Каза, да како. Некаква млетачка цура...

Бранко (упрепашћено)

Можда она....

(Па отвори брзо, чита сав узбуђен, пољуби писмо, и на један пут почне дрхтати; за себе)

Каква маштанија!

(Престрављен преврће писмо, па га опет почне читати.)

Шћепо (непазећи на Бранка, наставља)

Нежнам која је. Вели, да га је заклела богом (но ја невјерујем да такова утвора има бога), да те пронађе и књигу ти преда. Али он несмједе из Жабљака, вели, да су му кажевали, е ми једемо живе људе...

Бранко (покривши лице рукама, очајно)

Она, јадна — Луција робиња,
У харему на Жабљаку... Грозно!
Боже... боже... ја сам је убио!..

Шћепо.

Кога уби? (Осврће се, па погледав у Бранка — упрепашћено) Ма чоече. Шта би теби. Ја сам жнао, е та књига није чиста работа! О ти луда главо — што незаврну шију оној анатеми, него да те сад гледам тако ојађена! Е, мене грјешника!

Бранко (тужно вртећи главом)

Не старино, ја сам само грјешник,
И то грјешник, коме нема равна,
Кога сунце нетреба да грије —
Нити земља икоја да сноси,
Кога људи треба да презиру —
Ка' најгора хуљу од човјека,
Јер ја убих таквога анђела
Њу... Луцију — убих тако грозно!

Шћепо.

Ма Бранко, освјести се — вељу, ја не чу нигђе кажевати, е се могу и анђели убијати, — негрјеши душе чоче божиј...

Бранко (покрије лице рукама, болно)

И на земљи имаде анђела — —

(па се тргне и ухвати Шћепа за руку)

Чујеш старче? Знаш ли шта је љубав?

Шћепо (погледа га зачуђено, мерећи га од главе до пете, отегнутим гласом)

Љу — љу — бав?! (Заврти главом) Нежнам синко. О томе нијесам чуо ниђе уз гусле пјевати.

Бранко.

О, ти ниси волео никада?

Шћепо.

Волео синко, волео, те још како! — Наше јуначке игре и пјесме, бити први у боју, насјећи се турскијех глава — докле ми рука беше чила а јатаган оштар; али сад сам остарјео, а нема веће бруке од старости.

Бранко.

Ја то знадем и да ми не кажеш.
Но ти незнаш — можда ниси никад
Као момчић цуре завољео?
Па и незнаш шта је права љубав!

Шћепо.

Не, божја ти вјера! Куд ће боље цуре за јунака од џевердара и бритка јатагана? А кад бисмо ми цуре волјели — ко би ишао у бој?! Не, мој синко, то није прилично за Црногорца!

(**Из далека чује се грмљавина.**)

Бранко.

Али јесте за човјека, старче,
Да је љубљен, па да и сам љуби!
То је благо — а никаква брука;
Теби с' чини — године т' издале,
Па сад само тек за спомен живиш.

(**Грмљавина све ближе.**)

Шћепо (гледа га зачуђено)

Нежнам синко... Ја мнидијах тако; а ти си био по свијету — па знаш какви су тамо адети, — код нас не бива. У здравље синко — ето се бура приближује; а ја сам стар, — морам похитати, да ме у путу не затече. (Полазећи врти главом) Ех, ех! ко би то рекао за мојијех младијех година. Грдне бруке, људи — е јест брука!

(Оде)

(**Настаје ноћ.**)

Бранко (гледа за њим)

Иди старче, љуто се огрјеших,
О те твоје седе — свете власи...

Опрости ми... што бејах заслепљен,
Хтедох тебе, — сенку од спомена
Наше славне, ал' мучне прошлости
Обезсветит' рад тренутне ћуди.
Ти си верна слика заточништва
Ове јадне земље и крваве; —
У прошлости беше к'о што причаш, —
Садашњост је као и сам што си.

(Раздражено)

Иди брже... далеко... још даље...

(Мирније)

Или врат' се... да хладном зрелошћу
Буру страсти утишаш, угушиш
У овијем грудма ојађеним....
Угушити?

(Жустро)

Не, није могуће...
Ово срце цепа се, крвави....
Сад осећам гори... Нек изгори!
Није вредно ни тога згаришта
У грудима — што се начинило;
Јер престаде куцат' за њу брзо,
А она ми јадна вјеровала, —
Пође за мном — у вјечиту пропаст.

(Брзо)

Ја је морам још једном виђети,
Ја је морам молити, преклињат'

За опроштај!... Али ако рекне:
„Теби клетва, а опроштај — нигда!“
Не, Луцијо — ти ме нећеш клети,
Јер ме љубиш! „Љубила сам некад
„Преко мора — слободна — у вери,
„А сад кунем робиња неверу!“
(Молећим гласом)
Не куни ме! Ето ме, ја хитам
(Пође)
Бранко неда да си ти робиња...
(Застане)
Неда? Лаже, — он те је издао;
(Сетно)
Па сад би те боме одкупио
Скупом цјеном, — крвљу из недара...
(Замисли се, трљајући чело)
Зар ја немам ни толико снаге —
Поћи тамо, куд ме срце зове?
А љубав ми путе показује
У дворове бјеснога Арслана!
(Тргне се)
На Жабљаку....
(Грчевито, претећи)
— Ха ти зверу љути! —
(Гром затутњи)
Љубави си ланце саковао!
А бог правде даде за освету

Исте ланце у руке љубави,
Да са њима разбије вратнице
И окове од двеју тавница...

(**Грмљавина све јача**)

О Луцијо, са твојом слободом
И Данило биће ослобођен!

(Подигне руку, претећи)

Чуј Арслане, — на то ти се кунем

(**Удари гром**)

При овоме огњу божјег гњева!

(**Муње севају све више, јака грмљавина и пуцњава**)

(Бранко се смеје, громко)

Пал'те, руш'те бјеси грома, муње!
Заиграјте коло од ужаса!
Тако ваља! То и доликује,
Кад очајник освети се куне!

(Оде нагло)

ПРОМЕНА.

Горски предео, исти као у почетку првог чина. Сумрак.

ПОЈАВА ШЕСТА.

Акиб и Арслан

(дођу језером на једном чуну, обоје наоружани. Арслан се до очију увио у јапунце)

Арслан (разгледајући пажљиво)

Овђе стани!

Акиб (притера чун уз обалу)

— Добро, господару!

Арслан изишав из чуна

Чун привежи!

Акиб.

— Хоћу, господару!

(Изишав из чуна, учини тако)

Арслан.

Знаш заповест? Јеси л' на све спреман
Са пусатом —

Акиб (клањајући се)

Јесам, господару.

Арслан (показујући на вис)

Иди горе! Пази на све стране, —
Добро пази! —

Акиб (се поклони)

— Идем, господару.

(Оде)

Арслан (смејући се)

Кад би нешто, ти горски хајдуци
Знали, да се у њиховом гњезду
Сада, главом Арслан Јусуф паша
Без икакве пратње одважио;
За цело би дошли да потраже
Три хиљаде златнијех цекиња,
Што платише, — пасија колена,
За њихова црна калуђера.

(Опет се смеје)

Мислили су, жалосна им мајка.
Засљепит' нас жебрачким асприма;
А незнају, да главу Данила
Цијенимо за цели Карадаг!
Кад њег' нема, — у скоро је лако
Опремити те хајдучке главе
Да их вране и гаврани кљују,
А лешине раздиру курјаци!
Само један живот сачуваћу. —
Дична ли је Стојна! Дражија ми
Од хурија свију у ценету....
Толико је бајна... узорита. —

(Страстно)

Та да имам стотину живота,

За њу би их на мах жртвовао...

(Замисли се)

Већ четири дана како жудим
Да угледам бајнога јој лица;
Да је гледам — да је се нагледам...
Четир' дана, — читава ми вјечност.
Ал' за таку хурију ценетску
И вјечност је само један тренут....

(Тргне се)

Но ако ме хтјела обманути?
С ђаурима је ли у дослуку,
Неће доћи! — Јер ја јој поручих
Да ћу послат' само мога роба,
Који ће је на Жабљак довести; —
А дође ли — за цело ме љуби!
Па кад види, да сам ипак дошо
Сам је водит, јер од веље туге
За њом немах станка ни тренута, —
Како ће ме још више љубити!
Бићу срећан! Тад нећу жалити
Испунит' јој жељу: да владику,
Из тавнице слободна пропустим.

(Тргне се, осмејкујући)

Али, да л' ће жив се вратит' дому, —
То ја незнам — то јој не обећах!

(Мрко)

Не љуби л' ме — буде л' неискрена, —

Тешко њојзи —

(Претећим гласом)

— Акиб је њен чувар!

Акиб (с виса)

Господару, иде...

Арслан (тргне се)

Сама?

Акиб.

Сама!

Арслан.

Прикрићу се... Ко зна — док не видим.

(Акибу)

Пази добро — иде ли ко за њом.

(Заклони се)

ПОЈАВА СЕДМА.

Стојна (дође с десна, лаганим кораком, застајкивајући)

Једва идем. Мучан пут је ово,
Којим никад вратити се нећу.
Никад? Никад! Ја сам изгубљена...
Умрла сам — и нисам умрла;
Јер ћу ипак у вјечности живјет,

(Пође)

А мис'о је вјечност неизмерна!

(Замисли се)

Зар да тужим, што сам наступила

За отаџбу путем искушења?
Не, не, Стојно, — немој да се грешиш...
Само смело — у име божије!

(Пође напред, осврћући се)

Овде ваља да ме когод чека.
Да л' је дош'о?..

Арслан (изађе)

— Од кад ти се надах!

Стојна (тргне се)

Ко је овђе?

(Видећи Арслана)

Ти си сам Арслане?

Арслан.

Долетио на крилима туге!

(Пође напред)

(**У том изађе месец**)

(Арслан у усхићењу)

Јеси л' збиља ти пред-а-мном, Стојно?
Да нестигох пророковом рају,
Гди је цвијет чари и красоте, —
Те ме така обасја љепота?!

(Полети к њој у заносу)

Ходи к мени, — ево ширим руке;
Нек загрљај истину ми каже.

(Загрли је страсно и пољуби.)

Стојна (хтеде да устукне, али се тргне, за себе)

Сада ваљам мучат' и трпјети
Рад сспаса оних, — које љубим.

Арслан (у заносу)

Нек имами, како год им драго,
Опјевају џенетске милоште
Занети ме никад тако неће
К'о једини твој загрљај, Стојно!
Сад не тражим већега блаженства,
Него тако на грудима твојим —
У пољупци тих румених усна,
Из овога раја у небески
Узнети се у једноме стику.

Стојна (притисне га грчевито на груди, за себе)

Освета ће испунит' ти жељу!

Арслан.

О грли ме! Само тако грли
И још више, — небеска милошто!
Јер сваки ме твој загрљај носи
Нашем рају све ближе и ближе!
Уздижи ме, хуријо, џенету, —
Само тако! Свуда ми је тама,
Мрак ме обузе; па ипак осећам
Неизмерну блаженост крај тебе!...
Шта би сада?!.. Ено сину свјетлост!
И ја видим лица пророкова, —
Сјајније је од самог Алаха...
Све се блиста и над самим сунцем...
Рај и пророк — милошта и Алах!

(**Почиње се наоблачавати, месец зађе.**)

Стојна (одсечно)

Господару, немојмо часити!
Видиш да се небо натуштило, —
А хладно је као да се мрзне...

Арслан.

Хладно ти је! Приљуби се више
Овим грудма, пуним огња живог
Да је доста и за цели пак'о, —
Толико се у њих распламтило!
Али ипак, имаш право. Хајдмо
У мој дворац на меке душеке!
Одени се свилом и кадивом,
Окити се са срмом и златом, —
Па с' занеси у мирисе Шама
И Персије; — те се ваздан играј
С бисерима и драгим камењем;
А танане робињице моје,
Нек те служе ко светицу какву!
Да те служе? Не! Нек се клањају
Божанственој узорној красоти; —
Као и ја, — твој роб незаробљен, —
Кој' ће вазда клечати уз скуте,
И чекати к'о озебо сунце
На једини поглед милостиви
Из очију тако чарокрасних.

(Ветар захуји јако)

Стојна (тргне се)

Сада није време лашковању!
Зар не чујеш?

(**Чује се грмљавина, али још из далека**)

Арслан.

— Нестраши се ништа!
То је само хујање ветрова....
Тако они кроз то клето стење
Као бјеси пиште и крше се,
Такмећи се с' грозотама хада!

Стојна (тужно, полугласно)

Ох, за ме је више од светиње!

(Пољуби стену и окрене се, узбуђено)

А ту земљу, што небројно скрива
Мученика и врсних јунака,

(Очајно)

Морам 'вако оставити... боже!

(**Покрије лице рукама**)

Арслан (овинув јој руку око паса — поведе је јеверу)

Немој будит' гњева Алахова,
Што ти толко милости удели,
К'о ни једној хурији ценета!
Неспомињи ову клету земљу —
Опустиће ускоро на свагда;
А за тебе нов настаје живот,
Пунан сласти, — какву ти не беше
Кадра створит' ни сна маштанија...

*

Акиб (стрчи с виса престрављен)

Господару, у чун! Брже! Иду!

Арслан (плане... мете руку на пусат гледајући мрко на Стојну)

Ха, превара!?

Стојна (престрављена, склопи руке молећим гласом Арслану)

Није! Незнам! Бјеж'мо!

(Пође, у том јој **испадне рубац**.)

(**Грмљавина све јача. Ноћ.**)

Арслан.

Видићемо! Али памти добро,
Да си сада у мојим рукама!

(Међутим је Акиб притерао чун. Арслан Акибу показујући на Стојну)

Унеси је, брже!

(Акиб унесе је)

(Стојни)

Сједај!

(Па ушав у чун, Акибу)

Брже

Само веслај!

ПОЈАВА ОСМА.

Срђ, за њим Јанко у исто време појаве се на вису с десна.

Срђ (показујући Јанку на језеро, заједљиво)

— Ено тамо —

(**Севање муња.**)

Јанко (пренеражен, врисне)

— Стојна!!

(**Стојна** врисне и клоне, а **Јанко** потегне пиштољем)

Умаћи ми нећете изроди!

Арслан (у одласку, смејући се, опали из пиштоља с речима)

Овако се из кубуре меће!

Срђ (падне)

Мене уби!

(Чун одплови.)

(**Ветар захуји, муње севају, грмљавина све ближе и јаче.**)

Јанко (силазећи с виса опали за одлазећим и други пиштољ, па га баци, истргнув сабљу)

— Невернице! —

(**Па дошавши до језера, застане, метувши руку на чело,** очајно)

— Оде! Измакоше!

Боже, боже.... јесам ли ја манит?

(**Све се ближе чује грмљавина и пуцањ, муње се вају, над језером натуште се облаци**)

Слијеп?! Стојна, да ме изневери?!
О, да имам моћи грома, муње
Сатрти је... Издајницу...

(**Гром затутњи и удари јако.**)

(Јанко врисне)

— Боже!

(Па падне на тле.)

ПОЈАВА ДЕВЕТА.

Игуман (довикујући иза кулиса)

Јанко! Срђо!

(Појави се на вису с десна.)

(**Мућа севну.**)

(Игуман се тргне)

Овђе лежи мртав!?
О несреће, — да није и Јанко?!

(Стрчи с виса)

Јанко, — гђе си?!

(Па спазивши га, сагне се к њему)

И он лежи овђе!

(Придиже га)

Јоште дише!... О, хвала ти боже!

(Па узев Јанкову капицу, заити брзо воде из језера и кваси му чело.)

(У том засија врло бледа светлост. Из облака чује се херувимско појање.)

Буд'те се из сна србињска чеда!
Невиних жртви, — анђелски глас
Зове вас сада: јесте ли браћа, —
Потомци дични — светите нас!
Доста је било мука и јада,
Доста смо суза пролили ми;
На нека од сад и они пате,
Убијце наше, крвници ти!
Знамења ропства докле се трпе,
Слободе нема! Тражите спас, —
Ако сте људи! — С десницом храбром
И огњем живим светите нас!

(Док траје певање, траје непрестано и говор.)

Јанко (у бунилу)

Стојна... Арслан...

Игуман (љупко)

Дођи к себи, сине!

Јанко (буновно)

Ко то збори? Виђе ли је? Реци!

Игуман.

Умири се! Ти си тако — болан!

Јанко (придижући се, полугласно)

Болан?! Нисам! Тешко сам сањао...
И још сањам —

(Клоне)

— гледајући Стојну

Како на ме с' поносом погледа...
На глави јој вјенац невиности,
У левици разбијени ланци;
А десницом подигла је ђорду
Управљену пут знамења ропства!

(Док је ово говорено, почела се певати трећа строфа: **„Знамења ропства докле се трпе“, и слика се појави.**)

На тврђави како раја ради,
А Турци је с камџијама гоне...
Јадна раја све ничице пада,
Довикујућ' браћи: „Светите нас“...
С минарета мујезин се руга,
А џелати грохотом се смеју...

(У том се пева последња строфа:
„И огњем живим светите нас“!)

(Јанко се тргне)

Гром удари... Полумесец паде...
Плам обузе крвопијско гнездо!?

(Раздрагано)

Мој анђеле... ти нам пут казујеш,
Поносито стојећи на груди
Пораженом крволоку нашем...

(Устане, зграбив сабљу)

Ево мене, — ја сам на биљези...

(Подигне сабљу у вис)

Заклињем се — да ћу осветити, —

(Потегне сабљом к слици, но у том се тргне, испусти сабљу, вриснувши)

То је Арслан!

(**Слика изчезне**).

(Покрије лице рукама, очајно, отежућим гласом):

— Арслан!

Игуман (који је за сво време стајао пренераженн, дошавши к себи, зачуђено)

Привиђење!?

(Приступи Јанку, метувши му руку на раме, нежно)

Јанко сине!

Јанко (разгледајући, зачуђено).

Знаш ли, оче, шта је било? —

Игуман (аначајно).

— Божја воља!

Јанко.

Божја воља? Зар то беше јава?

(Разгледа се)

Јест, — сећам се...

(Згледавши пиштољ, тргне се)

Кубура је —

(Подигне, зачуђено)

— Празна!?

(Осврће се, па угледав рубац, журно)

Овај рубац —

(Подигне га, вриснe)

— Њен је рубац ово!

(Очајно)

Дакле збиља! Она оде за њим —
Неверница!

Игуман (озбиљно).

Не суди је тако!
Чекај време! Мени срце каже,
Да ће она, нас, клонуле духом —
Научити да будемо људи!...
Срце моје никад неоману...
А за тебе — веруј привиђењу!
Веруј сине у милост божију,
Која ти је послала знамења
Да те с пута заблуде сачува!

Јанко (раздражено)

Не, не оче! То није заблуда!
И ти би си томе вјеровао,
Да је виђе како се бацила
У наручје нашему душману...
Заблуда би била вјеровање
У искреност срца неверногa,
Коме ваља пристојне награде

(Замане сабљом)

С бритком ђордом, — погажени образ

Одмаздити!

(Страстно, приближи се језеру, претећи сабљом)

Да! Светићу љуто
Моје срце на тебе неверо,
А мој народ на твоме Арслану,
У сватове кад му с браћом дођем;
Да упозна, сред самог Жабљака,
На згаришту његовом, како је

(Замане сабљом)

Скупа цјена љубе Србинове,
Још'те скупља част имена српског,

(Подигне сабљу у вис, громко)

А најскупља слобода Србињска.

(Пође нагло)

Игуман (топло, благосиљајући га)

Иди трагом, куд невиност каже, —
Победу ће жртва увенчати!

(Завеса пада.)

ЧЕТВРТА РАДЊА.

„НЕВИНЕ ЖРТВЕ.“

Богато намештена дворана у харему Арслановом. По зидовима размештено оружје. С обе стране улази. На дну позорнице под сводовима отворена чардаклија, са које је леп изглед на велику градину.

ПОЈАВА ПРВА.

Арслан седи на великом дивану пушећи из наргила, спрам њега **Коџа-баша,** смерно, с обореном главом.

Арслан (љутито)

Зар та раја да се титра са мном?

Коџа-баша.

С твојим гњевом, свјетли господару,
Безазорно титрат' се нерадно;
Али заман глувијем зборити,
У бјеснима гледати разума!
Сердар Срђо док би у животу,
Још се могло проћи нам на лако;

Јер неслога међу ђаурима
Више чини од целе хордије.
Ал' од како њега је нестало,
Ђурашковић Јанко се осили
Те узбуни велико и мало. —
Спремимо се на све господару, —
Хајдуцима вјеровати није.

Арслан.

А гувернур?

Коџа-баша (слегне раменима)

— Као да га нема. —
Нит' ко пита, нит' хаје за њега, —
Докле Јанка на слово слушају.
Биће крви, — вјеруј господару!

Арслан (плане)

Нека буде крв, огањ и пустош,
Кад зазвижди из моје деснице
Фијук бича пророкова гњева.

(Стегне песницу)

Стан'те крмци, прскаће вам чела
Од удара песнице Арслана, —
Са топузом не туку се мухе.

(По краткој почивци Коџа-баши, строго)

Је л' ти мила на рамени глава,
Пази добро на влашког курјака
Да из куле не пусти ни гласа.

(Коџа-баша се поклони)

Али ипак — ја му невјерујем.
Вражје племе... Извади га ноћас
И баци га у доње тавнице
Кључеве ћу од сад сам држати.

(Мане руком)

Коџа-баша (клањајући се)

Заповест је твоја за ме милост.

(Оде.)

Арслан.

Чекај рајо, што си побјеснела!
Ваш је шејтан у мојим рукама,
А вас све ћу за дан прегазити.
Истребићу то хајдучко гнијездо,
Поробићу што с' поробит' даде,
Што с' неморе огњем изгорети,
Нека буде пустош и згариште,
Пут јунаштва — славе Арсланове. —

(Замисли се, па се тргне)

Али Стојна? — О, како ме мучи!
Па ипак је љубим, обожавам!
Па ма да ме мрзи и презире, —
Не могу јој и не смем јој ништа!

(Плане)

Зар не могу? Мораће још данас,
Ил' нек буде што ваља да буде
Или нека позна — да је моја
Робињица — која слушат' мора!

(Умири се и уздахне)

А зашто ме неби саслушала?!
Та она је добра, племенита...
Узоритост с' љепотом се мјери;
Па би хтела учинит' ме равна
У милости њене бајне душе....

(Клима главом)

Све јој заман... ја сам јадан, проклет!
За ме нема милоште живота,
Осим крви....

(Грозећи се)

— У крв сам огрезо...
На сад опет....

(**Стмива се**).

(Покрије лице рукама, па се тргне упрепашћено)

... Ха, смрт то је, да!
Мора бити? Зар баш мора, је л'?

(**Умири се**)

Ох, и мора, за ме није спас!
Али за њу бићу мио, драг
Ка' и до сад, — и још више благ!
Та срце њено није камено!
С љубављу ипак склонићу га ја,
Да ми се приклони, да ме сажали;
На тад нек тражи и сунчевог сја, —
Што жели — све ћу учинит' јој ја!

(Лупи длан о длан).

ПОЈАВА ДРУГА.

Акиб (уђе и поклони се).

Арслан.

Казаћеш хануми, нека ме чека!

Акиб (метувши руке на прса, ћутећи поклони се до земље).

Арслан (за себе).

Нека ме чека! Да чека? Ког'?

(Очајно)

Та ја сам јадан, кукаван — ох!

(Излети на поље)

Акиб (сам, пажљиво се обазре на све стране, па се усправи саркастично смејући се страном куд је отишао Арслан).

И тебе људи Арсланом зову,
А ти си грђи кукавца самог;
Кад тако силан, — да с' од те' сваки
Тресе к'о трска, — стаде подножје
Твог роба, — жене, једине жене!
Сви те се боје, — ти пред њом стрепиш,
Сви ти се клањају, — она ти с' смеје;
Сви те узносе, — њој си на игру!
За све си Арслан,[1]) — а за њу роб!

(Стегне песницу.)

Тако ти ваља, за то је штујем;
Јер и ја бејах слободан негда,

[1]) Арслан значи лав.

Па ипак сада окове носим, —
И он их носи — господар мој!

(Пође, па застане)

Па како пузи пред њеним лицем,
Како жебрачи за њену милост;
Како је моли, куми, преклиње
Само за један осмејак њен!?

(Злобно)

О, чисто мислим, да робом нисам,
Кад гледам тога Арслана, да!
Како за један пољубац њени,
Клечи пред њоме, пада у пра'!

(Радосно)

Само је жена, — ал' свети сво,
За које никад немаше милост
Охоли госа, — мучитељ наш! —
Па ко се не би клањао њој?!

(Хода тамо амо)

Ал' ону другу — танку Латинку,
Мрзим к'о никог, — што цео дан
Уздише, цвили, моли се богу.
И када пева — сами је плач! —
За то је мрзим! А она мисли
Да њено злато имаде моћ,
Из мржње створит' оданост слепу,
Пустит' је крсту — па недат' глас!

(Настаје ноћ).

(Смешећи се.)

Ти љубиш сада....

(Горко)

А ја сам некад
Далеко, — слободан куд ми је роб;
Али ми други љубав отеше, —
Те оста завист на љубав сву. —
Тако је мрзим да душе немам,
Светит' се за њу мени је сласт
И живот цео! — Па за то знај:

(Претећи на лево)

Љуби за данас — ту ти је крај!

(Оде брзо на лево)

(Почивка. С леве стране чује се тихо певање Луције)

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Акиб (излази клањајући се и носећи распаљен жижак, за њим)

Стојна (у богатом турском оделу)

И све си чуо?

Акиб (поклони се)

Као што ти рекох.

Стојна (за себе)

Хвала богу! Сад радити ваља.
Оклевање било би издајство.

Али како —

(Гледа на Акиба)

Кад ме овај чува
Да не смијем ока отворити, —
А камо ли корак учинити?!

(Мислећи се)

На ипак ми све казује тајне
Арсланове.... Хм, чудноват човек!
Изгледа ми да његова пажња
Није пажња женског мучитеља.
Окушаћу, да ли се не варам.
Чуј Акибе! —

Акиб (са скрштеним рукама, дубоко се поклони)

Стојна (достојанствено)

— Усправи се, црнче!
Само богу клањати се ваља, —
Ја не тражим, што није за људе.

(Акиб се не миче)

Нећеш дакле? Ја ти заповедам:
Усправи се!

(**Акиб** подигне главу)

Гледај ми у очи!
Али право!

Акиб (стане право, тресућим се гласом).

— Роб твој...

Стојна (одсечно).

...Нека слуша!

Акиб (гледајући јој у очи с поуздањем).

И слушаће, заповедај само!

Стојна (испитујућим погледом)

Знаш слушати? —

Акиб.

— Знам. —

Стојна.

— А мучати?

Акиб (ућути, па решително)

— Да!

Стојна (значајним гласом).

И з а т о је само једна цјена, —
Разумјеш ме: с л о б о д а н а с в а г д а!

Акиб (приђе јој ближе, мете руку на срце и подигне очи к небу)

Алах чује искрену ми ријеч:
Тебе слушат', за ме је слобода!
Заповедај, —

(Молећим гласом)

— Само заповедај!

Стојна.

Верујем ти! Сад иди — и чекај!

(**Чује се по ново певање Луцијино**).

(**Акиб** пође)

Опет јадна у песми тугује!
Чуј, Акибе, зовни ми Латинку!

Акиб (за себе, љутито)

Ја је мрзим, она је баш воли!

(Оде на лево).

Стојна (седне на диван, замишљено)

Дакле ми нада не би на празно.
Чудан то удес! Мој јадни Јанко
Подиже народ. А ја? Још чамим. —
Извршит' јоште не могох ништа.
С удеса кобног код „малог блата“,
Арслан ми не хте поклонит' вјере
Да дођох к њему, рад њега самог, —
Већ да би само владику спасла;
Те не хте ријеч испунит' своју,
Докле му не дам жељану љубав.
А ја је недам! Морим га, кињим,
Ласкајућ срцу да се занесе;
Па када мисли, да дође рају,
Са моћном речју вратим га земљи:
Да љубав права искреност тражи —
Љубављу правом да се наслади.
И он умукне, па оде сетан,
Да опет дође са надом — жељан

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Луција (дође с лева, сетно)

Ти си ме звала — синьоро моја!

Стојна.

Седни к мени —

(**Луција** седне)

— па се разабери...
Опет си тако певала тужно,
Па хтедох да те отргнем тузи; —
Та твоја сêта до'ће ти главе.

(Милује је)

Луција.

О, синьора, како си ти добра!
Кад сам с тобом, на све заборавим;
Туга, жалост и сета ме проће, —
Ти си за ме анђео хранитељ!

Стојна.

На што се мориш тако самоћом?
Но вазда можеш боравит' са мном.

Луција (вртећи главом)

Не синьоро! Јер тада не бих могла
Тако често пустит' осећаје
Да се вину небеској висини
До престола милости и правде..
О, синьоро! Каква је милина,
Када дадем бôље моје душе

Под окриље пјесме лакокрилне,
Да их носи високо, високо
Међ' духове и добре анђеле!?
Да, сињоро, пјесма има моћи
Божанствене, а некад демонске.
Код нас живот има двије страсти:
Пјесму бајну — љубав огњевиту.

Стојна (умиљато)

Ти се сумњаш, да не волим пјесме,
Јер ме не чу никада пјевати?
Ал' се вараш, —

(Ватреније)

— јер и нашим стењем
Разлежу се пјесме од усана, —

(Сетно)

Само празне милоште и сласти;
Јер милошта у јад се претвори,
У чемеру сласт се изгубила, —
Те је пјесма запјевном постала.

(Горко)

Толико се по нашим кршима
Пенушило проливене крви,
Да с' од паре облаци створили,
Те просипљу мање огњевите
Пробуђеног гњева народнога. —
А громови, — освете патника,

Ударају, да се под ногама
Душманима земља зањихала.

(Грчевито)

Гњев и јаук, сама крв и огањ
Са ужасом, — смрћу и пустоши; —
То су пјевци нашијех пјесама!
Такве пјесме знају испјевати
Цевердари с бритким јатаганом!

Луција (престрављена, осврће се)

О, сињоро.... дођи к себи — боже!

(Молећим гласом)

Луција те моли, умири се!

Стојна.

Не... не бој се....

(Седне и пређе руком преко чела)

Шта ти оно прича?
О животу... љубави и — пјесми?!

(Сетно)

Пјесма има моћи божанствене!

(Тргне се)

Пјевај што год! С твојим љупким гласом
У заборав занети ме можеш.

Луција (клекне Стојни уз скут, наслонив главу, пева)

Домовино, земљо красна —
Цвете убави, —
Где ми сину звјезда јасна
Моје љубави.

Ох, ти незнаш шта ми срце
Скрива у себи; —
Те сад тужно може само
Живјет' у теби.

Јер изгубих што ми драго,
Свет ми дивôта; —
Љубав моју, сво ми благо
Наду живота!

Стојна (сетно)

Љубав, љубав и вјечито љубав!
Зар смо само за то на свијету,
Да љубави сласти облажу нас,
На нас за тим жалости уморе?
О, та љубав!

(Нагло)

Реци ми, Луцијо:
Је си л' досад познала љубави,
Када тако, с толким осећајем
Можеш пјесму љубави задахнут?

(Погледи је нежно, гледајући је лупко у очи, па се трже)

Ти црвениш, бледиш, и још сузе!
Опрости ми вређат' те не хтедох.

Луција.

Не, сињоро! Ти вређат' не можеш;
Јер си тако блага, племенита, —

Тебе сваки завољети мора.
Али ја те још више завољех
Рад спомена...

(Покрије лице рукама, очајно)

Боже, нашто живим?!
Шта је са мном! А шта ли је с њиме?
О, како смо некад били срећни!...

Стојна (љубазно)

Умири се. Знадем за те боље,
Преболет' их мучно женском срцу.

(Поглади је)

Тако добру — да те изневери!

Луција.

Не ваља ми, ружит' га, синьоро.
Земљак ти је —

Стојна (зачуђено)

Куд се уочисте?

Луција (сетно)

На мијесту куд освјетла образ
Свом имену, а и домовини,
Са јунаштвом код нас невиђеним.
Јер од како Мљетци постадоше
Господарем од три вел'ка мора, —
Јунаштво се у занат претвори,
А врлину раскоштво угуши,
Те краљица од синьега мора

Поста грђа просте кађиперке!...
А њени се негда дични синци
Изметнуше, те посташе узор
Слаботиње нигђе невиђене.
Јер када се војска повратила
Из последњег рата са Турцима,
У њој беше на глас изишао
Неки часник са свога јунаштва,
Те нико се с њим не смједе мјерит',
Нико велим, у целим Мљетцима!

(Тужно)

Једног дана пронеше се гласи,
Да ће неки млади Црногорац
Пред свима се с њиме огледати.
И надјача. Уз опште клицање
Узеше га носит' у тријумфу...
Свак' питаше за род му и име —

Стојна (упадне јој у реч, милујући је)

Само твоје срце непитајућ',
Закуцало за таквим јунаком;
Па му с мјеста подигло жртвеник, —
На коме се љубав распламтила.
Је ли тако?

Луција (у ваносу)

О, како осећах
У ономе свечаном тренутку!

(Сетно)

Он је био достојан љубави...
Тако мио, срдачан и искрен!
Но срећа ми за кратко трајала.
Он сирома, а ја кћи нобила, —
Сва ми нада била је на празно,
И када му стари отац умре
(Плачно)
Оде тужан своме завичају.

Стојна (тронута).

А ти онда? —

Луција.

Од туге да свиснем.
Мљетци беху за мене пакао.
Искрадох се... упутих се њему...
Ал' нам лађа у бури пропаде. —
Шта је било с нама, и сад незнам, —
Тек се видох у руке гусара...
Продаше ме —
(Очајно)
— и сад сам робиња!

Стојна (загрли је)

Немој тужит' док сам у животу!
(**Луција наслони главу на њене груди**).

Акиб (уђе, па стане гледајући на Луцију за себе)

Опет плаче на грудима њеним!
Нек ме шејтан... баш ми догрдило...
(Приђе ближе и стане покорно)

Стојна (угледав га)

Ти с' Акибе?

Луција (тргне се и баци на њега уплашени поглед).

Акиб (значајно Луцији)

Ради тебе...

Луција (радосно молећи)

— Реци!
Имена ти божјег, казуј! Шта је?

Акиб (јој се приближи и шане јој на уво)

Луција (у највећој радости)

Он ће доћи — хвала ти Акибе...
Иди брже спреми све што ваља.

(**Акиб** оде смејући се саркастично).

Луција (радосно — плачући, загрли Стојну)

О, сињоро, ја ћу га видити...

Стојна (зачуђено)

Шта је теби? Кога? Куда — реци!

Луција (испрекиданим говором)

Ја сам знала да ме још'те љуби...
На му писах. Акиб се завери,
Преко једног нашега лечника,
Да му писмо у руке достави.
И он сада долази — вечерас...
Видићу га у малој градини,
Акиб све је лепо удесио...

(Опет је грли)

Опрости ми што до сада ћутах!
О, синьоро, оволику радост
Чини ми се нећу преживјети.

Акиб (извири)

Брже... с' места... господар долази!

(Нестане га).

Стојна (извије се из наручја)

Хајде, иди... бог ти у помоћи.

Луција (тужно)

А зар тебе тако да оставим?

Стојна.

Ја одавде жива не излазим.

Луција (вачуђено)

Неизлазиш? Збиља? Да — не љубиш?

Стојна.

Не брини се! Иди само брже!
Хитај — брже... може опазити.

Луција (тронута, загрли је, пољуби и пође плачно)

Идем. А ти — мој добри анђеле?

(Па јој пружи руке, и кад види да Стојна не миче се, покрије лице рукама и оде у највећем болу.)

Стојна (замишљена, стоји непомично с обореном главом)

Да не љубим?! Ти невина душо!
Љубав срца мила је и драга;
Ал' отаџбе — света, узвишена!
За њу дођох овде да робујем.

И кад завет учињен испуним
Нека умрем....

(Горко)

Ал' и Арслан са мном.

(Сетно)

Добри Јанко — можда ме проклињеш;
Твоју Стојну за неверу држиш!
Су тим боље. Нек остане тајна.

(Лагано)

Гробови су неми да причају
Ко Данила избави окова; —
Нећу славе — када дужност вршим.

(Мисли се)

Чеках доста сама да извршим,
Мучно још̀те и даље чекати;
Са Акибом морам окушати...

(Застане)

Но ако би Јанко ускорио?

(Замисли се)

Кад бих могла ма што год дознати,
Што мисли, шта је наумио!?

(Сети се)

Ха! Луција може ми помоћи
С њеним војном. Он зна амо доћи.

(Тргне се)

Али ако сад је ослободи?
Само с а д не, — још за два три дана.

(Виче)

Хеј, Акибе! Куд ли је отиш'о, —
Те не чује?! Акибе! Акибе!

Акиб (дотрчи, клањајући се)

Стојна (мигом на лево)

Потеци јој рећи
Да ја желим још'те нек не иде;
Ал' о н нека овамо долази.

Акиб (значајно на лево)

Они тамо....

Стојна (нестрпљиво)

У градини...

Акиб (слегне раменима)

— Залуд!

Стојна (устукне)

Већ отишли?

Акиб (равнодушно)

Умаћи нам неће!

Стојна (уплашено, строго)

Несрећниче! Да ниси издао?!

Акиб (значајно, ударајући гласом)

Т и не каза, за другог нехајем.

(Чују се кораци)

Стојна (у страху)

Чини ми се господар долази!?

(Брзо Акибу)

Спасавај их! Или бар њу само, —
Заповедам!

Акиб.

— Није ли већ — доцкан.

(Оде).

Стојна (размишљајући)

Није л' доцкан? Па и нек би било!
Ја их морам од зла сачувати, —
Ма морала и сама познати
Зловољу му!

(Седне; осмејкујући се)

Зар да он одрекне?
Један поглед, једна лепа ријеч, —
За њега ће бити што светиња!

(Обори главу размишљајући.)

ПОЈАВА ПЕТА.

Арслан (уђе, па се заустави, гледајући умиљато на Стојну)

Снева? Ил бди? За ме је сама сан, —
Кад гледам толке милоте и дражи
Што год их срце зажелет може!
У њој је једној љепота свјетска

Што год је има, једина, сва,
И она је моја — мора да је моја.

(У том приђе Стојни и метне јој руку на главу)

Стојна (тргне се и скочи окренувши се, па склони главу, лагано)

Г'осподару!

Арслан (смешећи се)

Што се тако презаш?
Од кад поче зват' ме господаром?

Стојна (мотрећи пажљиво на његове покрете)

Од кад вићех, да сам ја робиња.

Арслан (ухвати је за руку, гледајући је љупко)

Ти робиња!?

(Сетно)

Не, хуријо моја! —
Ти си за ме суште савршенство,
А ја тек сам роб твога погледа.

Стојна.

Тако само љубав зборит' може;
А ти никад љубити ме нећеш.

(Седне и покрије лице рукама).

Арслан.

Ја да нећу?

(У заносу, клекне крај ње)

О, запитај само
Озеблога, хоће л' свјетлост сунца?
Питај гладног — хоће л' му се круха.

Питај жедног — да л' би хтео воде,
Питај тицу — хоће ли ваздуха,
Питај срце — хоће ли радости, —
А не мене да л' ћу те љубити!

Стојна (за себе)

И та љубав гробар је за тебе.

(Тужно)

За такову љубав ја оставих
Старог оца, једина утјеха;
И колевку, која ме одниха,
Па сад немам никога до...

Арслан (скочи, седне крај ње, нежно)

Мене!
Ја и желим да у мени нађеш
Оца, драгог и све што ти мило;
Ка' и мени што си ти једина
Цео свијет, радост и весеље!
Па и ценет за мене је само
У твом бајном, сластном загрљају.

Стојна (за себе)

У њем' смрт ћеш, звјеру, дочекати.

(Овбиљно)

Можда, — за сад! Али моје срце
Ипак зебе — да би једном могла
За живота нашег твоја љубав,
Тако жарка, — тако неизмерна
Малаксати, — изгубит' се сасвим!

Арслан (пребацујући)

Таква слутња, — за ме је убијство! —
Не! Никада — тако ми едена!

(Нежно)

Твоја љубав — за мене је живот,
Твоја срећа — моје је блаженство.
Па и када крила Асраела
Нада мном се стану лепршати:
Душа ће ми пророковом рају
Узнети се, само с успоменом
На милоште и сладости твоје.

Стојна (устане, ослушкујући нестрпељиво)

Онда ти се свечано заклињем,
Да ћу с тобом до последњег даха
Заједнички живјет' и умрети —
Само ако —

(Изгледа нестрпељиво)

(**С леве стране чује се пуцањ и граја**)

(**Стојна** врисне и клоне на тле)

Арслан (притрчи)

Стојно! Не страши се!

(Придиже је)

Ја сам овђе...

(Положи је на диван)

Акиб (дотрчи сав удуван

Господару!

Арслан (громко)

Шта је?
Казуј робе — ко се усудно?

Акиб.

На зидини од мале градине
Ухваћен је некакав јабанац,
Баш кад хтеде са зида скочити.

Арслан (љутито)

Од куд дође? Куд су биле страже?
Јења пашчад! Све ћу повешати.
Што га нису на месту убили?

(Па се окрене Стојни, придижући је)

Дође к себи! Алах је милостив!

Стојна (за себе)

Препао се! Добро сам извела!

(Слабим гласом, придижући се)

Шта је било?

Арслан.

Небој ми се ништа!
Умири се срце срца мога.

(Акибу)

Одговарај: што га не убише?

Акиб.

Бранио се и двојицу рани;
Ал' Мустафа дође му са леђа,
Обори га, једва га свезаше.

Стојна (гледајући на Акиба, вначајним гласом)

Је ли било још какве несреће?

Арслан (нежно Стојни)

Немој да се толко раздражујеш.

Стојна.

Не брини се... Сасвим ми је добро.

(Акибу)

И ништа се више не догоди?

Акиб (гледајући на Стојну, мркне на лево)

Ништа више...

Стојна (за себе)

Хвала богу за њу.

Акиб (Арслану)

Шта да с' чини с њиме, господару?

Арслан.

Баците га на дно у тавницу.

(Чује се звекет оружја)

Акиб (изгледајући)

У конак га сада доведоше.

Стојна (спустивши вео, Арслану)

Допусти ми видит' угурсуза,
Који се је дрско одважио...
Прекинут' нас у збору љубави.
Ја ћу сама изрећи му казну.

Арслан.

Твоја жеља, — за мене је закон!

(Мане руком Акибу)

(**Акиб** изађе и одмах се врати)

(**Звека оружја чује се ближе**.

ПОЈАВА ШЕСТА.

Бранко (у оделу као у другој радњи, уђе у пратњи **двојице стражара** гологлав, с разбарушеном косом и везаним рукама, гледајући пред-а-се —)

Стојна (устукне упрепашћена, за себе)

Је л' могуће? Бранко? О Луцијо!

Арслан (устукне тако исто, за себе)

У латинском руху; — али лице,
Мрки поглед, стас и снажне руке
Показују хајдучко колено.

(Строго Бранку)

Шта с' тражио овђе ћаурине?

Бранко (за себе, тужно)

Хтедох Јанку прокрчити пута...
Празна нада! — Све је изгубљено!

(Очајно за себе)

Бар Луцију да сам избавио!?

Арслан.

Шта мрмориш? Одговарај пашче!

(С презирајућим осмејком)

Те ђаурске бунтовничке главе,
Невешто су уходу послале,
Залуду му, што се прерушио.

Бранко (одсечно)

Чини са мном, што је теби драго,
С мојих усна збора чути нећеш.

Арслан (љутито)

Муке ће те збору научити!

(Стојни)

Пресуди му — ја ћу извршити!

Стојна (збуњена, за себе)

Да пресудим?!

ПОЈАВА СЕДМА.

Луција (утрчи с лева, сва престрављена, клекне пред Арсланом)

Милост господару!

Арслан (зачуђено, љутито)

Милост? Коме? Јеси ли манита?

Бранко (тргне се, хоће к њој, али се заустави, за себе)

О, Луцијо! Шта учини јадна?!

Стојна (за себе, тужно)

Убила је и себе и њега!

Луција (у очајању)

Милост њему, а мене убите...
Ја сам крива... ја га позва амо.

Арслан (плане)

Несрећнице! И ти се усуди
Да обманеш мене — господара!
Ха, за то ћеш заједно са њиме
У мукама до последњег даха
Испаштати греха....

(Стражарима)

Водите их!

(**Стражари** се приближе)

Бранко (стане пред њих, громко)

Ни корака! Јер тако ми бога,
Ко је такне, ко јој се приближи —

Арслан (смејући се)

Шта ће бити? А гди су ти руке?

Бранко (обори главу, тужно)

Моје руке — ланцима везане!?

(Очајно)

Јадни Бранко, шта си доживјео!

Арслан (строго стражарима)

Водите их!

Стојна (у највећем узбуђењу, за себе)

Боже, освјести ме
Помоћи им...

(**Један стражар** ухвати Бранка за раме, а **други** Луцију.)

Луција (истргнувши се, клекне пред Арсланом, у највећем очајању)

Милост господару!
Милост њему, — ради твога спаса!

Арслан (вачујено)

Мога спаса? —

Луција.

— Спаса и живота!

— — — — — — — —

У Мљетцима још се завољесмо...

— — — — — — — —

Ја га позвах да ме ропства спасе.
И он дође... па ме преклињаше —

Бранко (тргне се, молећи је престрављено)

Муч' Луцијо, живога ти бога!

Луција (не чувши га, буновно)

За два дана да га ђегод скријем...
Да избавим себе и осветим...
Јер његови земљаци су спремни
За два дана напасти на Жабљак.

Бранко (пренеражен, за себе)

Издани су, боже! —

Стојна (у исто време, у највећем изненађењу)

— За два дана?

(Па притрчи Бранку, брзо, тихо)

Опозови... спаси...

Арслан (који је пренеражен устукнуо, Луцији)

Шта то рече?!
Још се са мном титрати хоћете?

Стојна (док Арслан говори, повуче се натраг, за себе)

За ноћи је тешко распознати;
Вероваће да је он то био.
Само смело — у име божије!

(Прсне у смеј.)

Арслан (у исто време, за себе)

Но ако је можда то истина?

(Тргне се на смеј, Стојни)

Што се смејеш?

Стојна (смејући се непрестано)

Твоме празном страху.

(Омаловажавајућим гласом)

Та ово је Бранко Мркојевић!

(Подигне вео)

Познајеш ме?

Бранко (устукне, гњевно)

Стојна!

(**Луција** скочи и гледа зачуђено.)

Стојна (презирући)

— Она главом,
Пред којом се по толико пута
Кунијаше о љубави твојој.

(**Бранко** и **Луција** гледају изненађени једно у друго па обоје на Стојну)

И када те она не хте слушат',
Ту си иш'о као сенка за њом,
Док се ниси с Арсланом сусрео
Код језера —

(Ухвати Арслана за руку)

— да ти на твој поздрав
С кубуром даде одпоздрава.

Арслан (смејући се, презирајућим гласом)

Дакле то је тај красан делија?!
Штета залуд ухарченог праха

Стојна (загрли Луцију)

И ти с' таквој хрђи вјеровала,
Те живила споменом љубави
Неверника. —

Бранко (пренеражен, заједљиво Стојни)

— Титраш ли се са мном!?

Стојна (Бранку значајно)

Мучање ти сада доликује.

(Луцији)

Па и сад те хтео обманути.
Ти с' га звала, и он к теби дође,
Не с' љубави, него рад преваре.
Сигурно је хтео до нас доћи,
Да с' освети мени и Арслану.

Луција (врисне и клоне на њено раме)

О, сињоро!

Арслан (плане)

Дакле тако, скоте?!

Стојна.

Па да би му лакше вјеровала,
Измислио и нападај на град.
Црногорци на Жабљак да дођу?

(Смеје се Бранку)

Мислиш да смо лаковјерна ђеца?

(Погледа га значајно, намргодив се)

Мораш рећи, да си је слагао!
Црногорци могу ка' хајдуци
У кланцима људе препадати;
Али на град? Коме ти то причаш!?

(Опет се смеје)

Арслан (гледа зачуђено на Стојну, па почне и он да се смеје)

Куд се сјети пасјег ширетлука!?

Луција (склопи руке, Бранку, у највећем очајању)

Је ли, Бранко, то није истина?
Ти ме љубиш, је ли да ме љубиш?
Ти ме ниси обмануо, реци!
Имена ти божјег, не уби ме!

Стојна (окрене главу, тужно за себе)

Страшног грјеха, што сада учиних!

Бранко (у почетку сав у чуду, за себе)

Боже, боже, шта се са мном збива!

Нисам манит.... ил' сањам на јави!

(Тргне се гледајући на Стојну)

Рад одкупа адиђаре даде,
Код Острога, — и преслицу баци, —
Па сад овде! „Спаси“, „опозови“,
„Морам рећи“ да лагах Луцију, —
Значајно ми добацује рјечи....

(Сети се)

Ха!

(погледа на Стојну у радосном усхићењу)

Разумем... сада све разумем...
Ти робујеш — да друге спасаваш!

(По краткој унутрашњој борби, гласно, али у највећем болу, Луцији)

Јест... Луцијо... ја .. не... опрости ми
Обманух те, истина је тако....
Ја сам бедник, ићах на превару.

Луција (врисне)

Бранко... Бранко!..

(Покривши лице рукама, клоне и падне пред њим на колена)

(**Сви стоје пренераженo**)

Бранко (у очајању)

Има л' грђих мука?!
Ево груди, убите ме људи!

Стојна (за себе)

Хвала богу, он ме разумео.
Спашени су! Ал' и њега морам
Избавити. —

(Смејући се Акибу)

Пусти га Акибе!
Нека иде живјет на поругу, —
Таквих хрђа Арслан се не боји!

Арслан (Стојни)

Право велиш!

(Акибу)

Скини му окове!

(**Акиб** учини)

Луција (у том скочи, јаросно)

Он да живи? А ја уцвељена,
Што га љубљах тако неизмерно, —
Да пресвиснем? Погажена љубав
Овако се свети за невјеру!

(Удари га ножем у прса, Акиб је ухвати за руку)

Стојна (врисне)

Не, Луцијо!

Арслан (упрепашћено)

— Аллахћерим!

Бранко (посрне, **Акиб** га придржи, изнемоглим гласом)

— Прости! —

Луција (као изван себе, баци нож пред њим, болно, презирућим гласом)

Не убијам, само те жигошем!
Можеш живјет' — са вечним проклетством!

(Одјури на лево)

Стојна (Акибу)

Брже за њом!

(**Акиб** оде, но у том се чује пуцањ из пиштоља).

Акиб (враћајући се)

Латинка је мртва!

Стојна (подигнув очи к небу, склопи руке, за себе)

Прости боже! — Две невине жртве
За слободу и спас домовиие!

Арслан (тронут, мане руком на стражаре, који оду, па се приближи Стојни.)

Ти си тужна?

Стојна (овиие руке око његовог паса, претварајући се)

Не, мој господару! —
Благодарим моћноме Аллаху
На охрани од крвничке руке.
И сад цјеним вјеру пророкову, —
На реших се да јој се присклоним.
За то зовни ученога молу,
За три дана нека ме упути
У мудрости великог пророка.
За три дана, — к'о права Туркиња

(Нежно Арслану)

Бићу твоја и душом и телом!

Арслан (загрлив је у заносу)

Има л' кога срећнијег од мене?!
Овај дан ћу славит к'о никада!

(Излети напоље)

Стојна (лагано Акибу, показујући на Бранка)

Може ли се извидати — видај!

(**Акиб** се поклони и сагне се придижући Бранка).

Арслан (иза кулиса виче)

Просипљите шербет, малвасију!
Нек се оре кавале, шаркије —
За три дана и три пуне ноћи!
Весел'те се с вашим господаром!

Стојна (претећи Арслану)

За три дана веселит' се нећеш
Крвопијо; — јер ће за два дана
Иобедити правда и истина; —
А ја свети испунићу завет.

(Клекне)

За два дана наша света црква
Слави васкрс. А ова победа
Нека буде нашој јадној земљи
Васкрс наде боље будућностн.

(Завеса пада.)

ПЕТА РАДЊА.

„СЛОБОДАРКА.“

На бедемима града Жабљака. С десне стране предњи део од конака Арслановог, у који се улази по степеницама. С обе стране од степеница стоји по један стуб, а на сваком по једна горећа буктиња. С леве стране кула. К западној завеси капија за улазак, кроз коју се види варош Жабљак, а с обе стране од капије пушкарнице.

Ноћ.

ПОЈАВА ПРВА.

На пространству пред конаком седе у **три групе Турци** пијући и смејући се. Са сваке **стране** хода по **један стражар**. Кад се дигне **завеса** чује се из конака а и иза кулиса с леве стране свирка и граја.

Коџа-баша (излаже из конака, пушећи из чибука)

Весел'те се, браћо и другови!
Нек се ори свуда смеј и свирка, —
Све у здравље нашег господара
И његове хуријске хануме.

Први Турчин.

Валах кардаш, ето већ два дана
Како Жабљак плива у весељу, —
А сутра ће бити понајвише.
Е, дина ми, и имаде за што!
Је л' истина што се о њој прича?

Други Турчин.

Веле да је дилбер од дилбера.

Трећи Турчин (подигне пехар)

Нек јој Аллах милостиви даде
Вјечну радост, дуг живот и срећу.

Први Турчин.

А нашему добром господару
Нек удели што му срце жели.

Коџа-баша (стражарима)

А што и ви амо не седнете?

(Узме им пушке и баци)

Што стојите туна с тим моткама?
Сад немате кога стрпит' с њима, —
Од чворака нигђе ни спомена.

(**Стражари** поседају).

Други Турчин (њихајући се тамо амо)

Е кардашу... има... да... ђаура...

Коџа-баша.

Шта ђаура? Нек хвале Аллаха
Да смо још'те тако милостиви,

Те жалимо праха и олова...

(Смеје се)

Зар и од њих бојати се ваља?

Први Турчин (хоће да устане, али не може)

Ко се боји? Ја... бре... ћу их тући
Све ћутуре... тући... као мачке...
Као крушке... летеће им главе...

(Маше руком и придиже се)

'Ваки јунак... не боји се

(Стропошта се)

никог...

(Сви се смеју)

Трећи Турчин (смејући се)

Само боце добре малвасије.

Коџа-баша (исто)

Држ' се, Мусо, још има шербета!

(**Зачује се пуцањ и граја**)

Чујете ли?

(Пушке пуцају непрестано)

Сви (скоче)

Шта је?

Коџа-баша (истрчи на бедем, упрепашћено)

Ха, шејтани!

ПОЈАВА ДРУГА.

Дели-ага (долети кроз капију с **неколико Турака**)

На оружје, браћо правовјерна!
Ђаури су на Жабљак напали!

Сви (упрепашћено)

Куд? Шта? Бјежмо! Ђаури! Ђаури!

(Многи се разговарају)

(**Пуцањ и граја све јача. Свирка престане.**)

Коџа-баша.

За бусије! Брже! Потеците!

(Иза кулиса чују се усклици: „**Ђаури! Ђаури!**“)

(**Граја и пуцањ.**)

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Арслан (дотрчи из конака, за њим **неколико Турака**)

Какова се то дигла узбуна?
Јесу ли вас шејтани посједли?!

Дели-ага.

Не криви нас дични господару,
Већ ђауре, шејтанскога соја!

(**Граја и пуцањ**)

Ето, чујеш! На град јуришају!

Арслан (плане)

Пси, изроди! Проклето кољено!
Знаће Арслан како дочекати,

А још боље како испратити —
На весеље госте ми незване.

(Окрене се свима)

Запалите огње на све стране,
Да нам нико тамом не измакне.
Дели-аго! Ти ћеш за конаком
Са бедема ватру просипати, —
Раздај пушке, ко понети може.

Дели-ага.

Само преко мога мртвог тела
Ћаури ће прељезти бедема.

Арслан.

На посао!

(**Дели-ага** оде.)

А ти Коџа-башо,
Сиђи доле на прве бедеме.
Имаш тамо довољно делија, —
Не дај псима ока отворити.

Коџа-баша.

Учинићу како заповедаш.

(Оде кроз капију)

Арслан (осталима)

Шта сте стали? Шишане у руке, —
Те удрите са ових мазгала!

(Турци одлазе)

(**С десне стране чује се вика**)

Шта је тамо?

Дели-ага (дотрчи)

Зло је, господару!
Ни трећина није при свијести.
Многи неће пушке да с' дотакне.

Арслан.

Освјестићу ја њих са камџијом.

(Оде с Дели-агом.)

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Бранко (наслоњен на **Акиба** изађе из конака, гологлав, огрнут у јапунце, изнемоглим гласом)

Реци једном, каква је то граја?!
И за што ме овамо изводиш?

Акиб.

Ханума ми тако заповеда. —
Ђаури су на Жабљак напали.

Бранко.

И са мене били би издани,
Да не беше Стојне! Ја, несрећник!

Акиб (водећи га на лево)

Немој сада да се раздражујеш;
Јер крв ти се може узрујати, —
На је заман цела видарија.

(**Пуцањ и граја све већа**)

Хајд'мо брже са овога мјеста.

(Поведе га)

Бранко.

Куда ћемо?

Акиб.

Морам да те склоним
Иза куле — на сигурном месту.

Бранко (зачуђено)

Остављаш ме?

Акиб.

Не страхуј се ништа.
За часак ћу опет к теби доћи,
Док извршим заповест хануме.

(Оду покрај куле на лево)

Коџа-баша (иза кулиса виче)

Удрите их, никоме милости!

Акиб (се врати, држећи кључеве у рукама)

Да отворим демирли капију,
Да покажем подземне тавнице...
Она хоће... Тако заповеда...
А ја слушам... Аллах нек је са мном!

(Оде у кулу.)

ПОЈАВА ПЕТА.

Неколико оружаних **Турака** (истрче с десна вичући)

Ђаури. Аман! Недајте!

Арслан (за њима с камџијом у руци)

За мазгале, бабе никакове!
Тако знате служит' господара!?

(**Турци** се попну на бедеме и почну да пуцају)

(У исто време усклици: **„Ура!“ „Напред браћо!“** и **звека јатагана.**)

Арслан (уплашено)

Шта би сада?

(Попне се на бедем)

Видим ли ја добро?

(Виче преко бедема)

Коџа-башо!

Коџа-баша (ива кулиса)

Зло је, господару!
Издани смо! Неко им отвори
Под бедемом демирли капију!

Арслан (пренеражен)

Ха, издаја! Ниткови! Изроди!

(Излети кроз капију)

(**К о н а к с е з а п а л и**)

(**Пуцањ и усклици све јачи**)

(Два **Турчина** стропоштају се с бедема, остали побацају нушке и нагну на лево, но престрављени са усклицима: **„Аллах!“ „Аман!“** оду на лево.)

ПОЈАВА ШЕСТА.

Стојна (излети из конака, у белом оделу, на глави јој зелен венац, а коса расплетена и спуштена низ леђа. У левој руци држи распаљену буктињу, а у десној ханџар. Излазећи гледа у конак, страстно смејући се)

Тако! Гори — ти јазбино звјерска!
Ти тавницо жртви мученичких,
Што си пуна гуја отровница!...
Гори... гори... О, да имам моћи,
Сто пута бих тебе запалила —
Да изгориш по стотину пута.

(Смеје се горко)

Тако! Сада брже мој Арслане;
Према сјају твојих дичних двора
Можемо се у ценет узнети,
С успоменом, како потуркиња
Добро памти вјеру прађедовску,
Те прославља овако Васкрса —
Ускрснуће новог спаситеља,

(Одушевљено)

Ускрснуће освете, слободе!

Арслан (иза кулиса)

Коџа-башо! Зађи у зачеље!
Ко уступи, куршумом у чело!

(С лева јака праска)

(Усклици: „Ура!“ „Живела слобода!“ пуцањ, граја и јаук рањеника)

Стојна (радосно)

За конаком оде и прахарна,
Од никуда помоћи им није!

(Устрчи на бедем, преко бедема громко, бацивши буктињу)

Јуриш, браћо! Дични Црногорци,
Напред само! Победа је ваша!

(**Усклици, пуцњава**)

Гласови (иза кулиса)

Праха дајте!... Праха... праха!

Стојна (смејући се, радосно)

Продрли су на прве бедеме, —
Одољети више им не могу!

Арслан (иза кулиса)

Држите се, — у славу Аллаха!
Тамаините пасје неверникe!
За час ћу вам послати индата.

Стојна.

Гле, како их косе кано класје!
Шта би оно! Арслана ранише!?

Арслан (иваће, подупирући се на голу сабљу, испрекидано, очајно)

И конак... и прахарна све је изгубљено!
Пропао сам... изгубљен... посрамљен...
Камо снаге да смрвим те црве?!

(Очајно)

Арслан Јусуф да срамно подлегне
Робовима... погаженој раји!..

(Покрије лице рукама)

Стојна (угледавши Арслана, презирући)

О, каква је јадна слаботиња.

(Сиђе се низ бедем)

Арслан (тргне се, плане)

Зар од никуд помоћи ми нема?

(Усклици: „Ура!“ „Аман!“)

(Претећи)

Нека буде! Још ћу да се светим!
Ваш је шејтан у мојим рукама,
Још не знате куд га тражит' ваља;
Док нађете — он ће бити мртав.

(Пође)

(У том громовити усклици: „Ура!“ „Живио владика“!)

Бранко (појави се иза куле, зачуђено)

Ти усклици?

Арслан (тргне се)

„Живио владика?“

(Заустави се, тражећи по појасу)

Кључеви су...

Стојна (која га је дотле мотрила, смејући се злобно)

Сасвим непотребни,
Тавница се и без њих отвара...
Доцкан си се сетио, Арслане,
Владика је избављен... слободан...
И су тим смо ми двоје свршили.

Арслан (упрепашћен)

Шта то рече?

Стојна.

Да нам мрети ваља,
Па за то се овако опремих
(Смеје се заједљиво)
На данашњи дан нашег венчања,
Као права ценетска хурија,
Да заједно у једноме стику
(Баци му нож под ноге)
Наше душе узнесу с' Аллаху!

(Са свим из близа чују се усклици: „**Ура!**“ „**Живио владика!**“ „**Аллах!**“ „**Аман!**“ **Пуцање скоро престаје, али све јача звека јатагана.**)

Арслан (који је за цело време, држећи леву руку на (челу, стојао као ван себе, освестивши се, плане)

Ја ћу твоју послати шејтану!

(и заманув сабљом пође Стојни, но у истом тренуту)

ПОЈАВА СЕДМА.

Јанко и **неколико Црногораца** излете из куле, и

Јанко (опали пиштољ на Арслана са ускликом)

Христос васкрес', Арслан-Јусуф-пашо!

(**Арслан** падне.)

(**Стојна** врисне и покрије лице рукама.)

ПОЈАВА ОСМА.

При завршетку Јанковог усклика, нагрну кроз капију: **Батрић** са заставом у левој а сабљом у десној руци, **владика Данило** гологлав, са крстом у левој а сабљом у десној руци, за њима **много Црногораца**, најзад **Акиб**.

Сви (кличући)

Живила слобода! Живио владика Данило!

Стојна (се прене и хтеде полетити Јанку, али видећи владику, притрчи к њему, целива му руку, клекне, тресућим се гласом)

Благослови... прости...

Владика (благосиљајући је)

Благослов је божији.

Јанко (притрчи Стојни, жустро)

Не благослов, но вјечно проклетство!

(Сви гледају зачуђено).

Владика.

На што клетве?

Стојна (устане с резигнацијом)

Нека ме проклиње!

(Јанку)

Осуди ме, презри, како хоћеш;
Ја признајем, да те изневерих,
Ал' никако нисам неверница
Мога дома, и имена српског.

Јанко горко)

Чим се правдаш, — неверниче јадна?!

Стојна.

Ја знам да сам чиста к'о анђео,
Правдати се нећу, ма да могу,
А још мање молићу за милост...
Сажали ме... суђено је тако...
Живила сам као Црногорка, —
А умрећу с чашћу к'о Српкиња.

(Потегне ножем; но међу тим притрчи)

Бранко (ухвати је за руку, и баци јој нож на тле, достојанствено)

Не! Живићеш на славу и понос
Нашег дома, дична слободарко!

Стојна (покрије лице рукама)

Боже!

Сви (зачуђено)

Бранко!

Владика.

Збори сине, збори!

Бранко (истргне са груди завој и баци га)

Нека крв ми до капи истече!

Акиб (притрчи му)

Шта учини?

Бранко.

— Живот ми не треба!
Мрет' ћу радо кад правду спасавам!

(Поерне, Акиб га придржи)

Слушајте ме... клањајте се њојзи...

Њена рука даде вам победу, —
Нехотично ја бих вас издао....
Робовала, да... спасе... владику...
Понизи се... ради... ваше... славе.
Вјерујте... ми

(Издане).

Арслан (придигне се, напрежући се)

— Јер куршум сведочи!...

(па опали пиштољ на Стојну и стропошта се)

Осве... тих... се...

(Умре)

Стојна (клоне)

Јанко... због ме... прости...

Јанко (врисне)

Стојно, — чуј ме!

(и покривши лице рукама, клоне крај ње.)

Сви (тронути).

— Ej грдне несреће!

Јанко (устане, сетно)

„И кад људи женама постају,
„Онда жене нека буду људи!“

Батрић.

Зар плакати, кад се светит' ваља
За овакве мученичке жртве?!
Руш'мо браћо до последњег кама,
Ово легло мрзских крвопија, —

Од кољена да се на кољено —
Памти спомен дичне Црногорке!

Владика.

Не јунаци! Оставимо Турком
Да им спомен буду развалине!
Нама ваља људским врлинама
Осветити гробе невиности.
У то име с помоћу божијом,

(Замане сабљом, увишеним гласом)

Хајдмо, браћо, нашему огњишту,
Да чувамо спомен нам прошлости,
И дижемо храм српске слободе,
У коме ће до вјечности сјати:
Узор славе — звјезда Слободарке

Сви (одушевљено)

Живио нам оче!
Слава Слободарки!

(Завеса пада.)

ТУМАЧЕЊЕ

некојих непознатијих речи:

Аллах, бог,
Аллахћерим, божја воља,
Аман, милост,
Аманет, остава, завет,
Асраел, анђео хранитељ,
буруштија, исправа,
гувернур је био у Црној гори гори до владике Петра II. као неки заступник политичне врховне власти, нарочито за време ратовања као врховни војсковођа,
дели-ага као старешина пашине дворске страже,
дилбер, узор лепоте,
дин, вера,
диндушман, крвни непријатељ,
демирли-капија од испреплетаних и разно извијараних жељезних шипки,
делија, јунак,
ђаур, неверник, нечисти,
ђутуре, скупа,
ђузел, лепа,
еден, рај,
јабанац, странац,
имам, књижник,
индат, помоћ,
конак, двор,
Коџа-баша, старешина над извесним бројем војника,
кавала, врста фруле,
кардаш, друг,
малвасија, слатка ракија,
мазгала, пушкарница,
минарет, торањ на џамији,
мујезин, оџа који с минарета призивље верне на молитву,
мола, наставник у богословљу,
покајнице су остатак старославенског обичаја, кад известан број женскиња, обично сродника или пријатеља, запевају при погребу или и иначе кад се сете драгог покојника.
сињора, госпођа,
ханума, господарица,
хордџија, армада,
хурија, рајска лепотица,
Шам, Мала Азија,
шаркија, тамбура,
шербет, слатко пиће.
шејтан, ђаво,
шишана, дуга пушка.
џенет, рај.

Пошто смо желили да дело изађе што пре из штампе, а са слањем коректуре писцу у Београд изгубило би се много времена, то се надамо да ће нас читаоци извинити, ако се покрај све наше пажње подкрале некоје знатније

штампарске погрешке:

на страни	у реду одозго	у реду одоздо	стоји	треба да је
43		1	о ртач	огртач
67	8		промишљена	промишљени
72		7	Право	Прво
73	2		поуздана	поуздања
78	6		греде	греди
86		3	најгора	најгорег
90	14		боме	истом
96	8		надах	нада
96		1	Рад спаса	Ради спаса
97		8	Мрак ме	Мрак
105		12	је било	би —
111		8	Па	И
115	6		роб	род
115		4	Као	К'о
128		5	Што	Шта ли
137	2		Невешто	невештог
141	7		С	Са
141		4	хтео	хтевши
147	7		западној	страшној
154		2	на лево	на десно

Осим ових можда ће се наћи још која незнатнија погрешка, но читаоци ће бити тако добри да је сами поправе.

